МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

КАФЕДРА ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА (ПРОЄКТ)

на тему: «Бюджетний дефіцит: причини,види та шляхи оптимізації»

Здобувача вищої освіти II рівня, II курсу, ФМУПЗ-21-1 групи,
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування
освітня програма «Управління публічними фінансами»

_____ Яворський Роман Вікторович
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник _____ Бедринець Мирослава Дмитрівна, к.е.н., доцент
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Керівник освітньо-професійної
програми _____ Гордей Оксана Дмитрівна, д.е.н., професор
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту рішенням кафедри публічних фінансів
протокол від «23» 01 2023 № 9

Завідувач
кафедри _____ Коляда Тетяна Анатоліївна, к.е.н., с.н.с., доцент
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Ірпінь – 2023

Реєстрація № 10 18.01.2023 _____
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту 23.11.2022 _____
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 4 (добре) 08.02.2023 _____
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: _____ Ковальова Ї.О.
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії:

_____ Гордей О.Д.
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ Коледа І.А.
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ Бердинець М.Д.
(підпис) (ініціали, прізвище)

секретар _____ Шепилико В.Ю.

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
I. Зміст випускної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	27		Голова Ковальова І.О. Зам. голови Гордей О.Ф. Члени комісії Колода Т.А. Бедринець М.Д. секретар Шепиленко В.Ю.
2. Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	8		
3. Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	5		
4. Рецензент	від 0 до 5	5		
РАЗОМ БАЛІВ*	від 0 до 50	45		

Оцінювання кваліфікаційної роботи науковим керівником - 40 балів.

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
85	B	4 (добре)	08.02.2023	Ковальова У.О. Гордей О.Ф. Колода Т.А. Бедринець М.Д. Шепиленко В.Ю.

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	D	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	FX	2 (незадовільно)

Факультет **Фінансів та цифрових технологій**
Кафедра **Публічних фінансів**
Спеціальність **072 «Фінанси, банківська справа та страхування»**
Освітньо-професійна програма **«Управління публічними фінансами»**

Затверджую
в.о. завідувача кафедри публічних фінансів
_____Тетяна КОЛЯДА
«13» січня 2022

Завдання на кваліфікаційну роботу (проєкт)

здобувачу вищої освіти

Яворського Романа Вікторовича

1.Тема випускної кваліфікаційної роботи (проєкту)

Бюджетний дефіцит: причини,види та шляхи оптимізації

Затверджена наказом ректора від «28» грудня 2021 р. № 106

2. Строк здачі закінченої роботи
30.11.2022

3.Мета роботи : проаналізувати причини виникнення дефіциту бюджету та обгрунтувати напрями оптимізації бюджетного дефіциту в Україні.

Об'єкт дослідження - стан дефіциту Державного бюджету та процес управління ним.

Предмет дослідження - економічні відносини, що виникають у процесі формування, фінансування та шляхи оптимізації дефіциту державного бюджету.

Орієнтовна база дослідження - Міністерство фінансів України.
4. Вихідні дані до роботи - Конституція України, законодавчо-нормативні акти із питань дефіциту державного бюджету, монографії, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних дослідників, статистичні дані офіційних сайтів, Інтернет - ресурси.

5. Перелік графічного матеріалу

6. Зміст випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи (перелік питань кожним розділом)

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕФІЦИТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ. 1.1 Економічний зміст поняття дефіци бюджету та причини його виникнення. 1.2 Види дефіциту державно бюджету. РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТ УКРАЇНИ. 2.1. Динаміка дефіциту державного бюджету України. 2.2. Ана джерел покриття дефіциту державного бюджету. РОЗДІЛ 3 ШЛЯХ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ. 3.1. Зарубіжн досвід оптимізації дефіциту бюджету. 3.2. Напрями оптимізації бюджетно дефіциту в Україні

7. Календарний план виконання роботи

№ п\п	Назва етапів випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1	2	3	4
1	Підготовка 100 % кваліфікаційної роботи та подання її на перевірку науковому керівнику	18.11.2022 р.	15.11.2022 р.
2	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника та подання її на повторну перевірку	25.11.2022 р.	24.11.2022 р.
3	Попередній захист кваліфікаційної роботи	28-30.11.2022 р.	28.11.2022 р.
4	Надання кваліфікаційної роботи для перевірки на плагіат	20-28.12.2022 р.	20.12.2022 р.
5	Отримання відгуку наукового керівника кваліфікаційної роботи	20-23.01.2023 р.	20.01.2023 р.
6	Рецензування кваліфікаційної роботи	24-26.01.2023 р.	24.01.2023 р.
7	Захист кваліфікаційної роботи	7-8 лютого 2023 р.	7-8 лютого 2023 р.

8.Дата видачі завдання «__»_____ 20__.

9. Науковий керівник кваліфікаційної роботи (проєкту) _____ (підпис) Бедринець М. Д (прізвище, ініціали)

10. Гарант освітньо-професійної програми _____ (підпис) Гордей О.Д. (прізвище, ініціали)

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти _____ (підпис) Яворський Р. В. (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Бюджетний дефіцит: причини, види та шляхи оптимізації

Назва випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи

Мета роботи полягає в тому щоб проаналізувати причини виникнення дефіциту бюджету та обгрунтувати напрями оптимізації бюджетного дефіциту в Україні.

Завданнями роботи є:

-дослідити економічний зміст поняття дефіциту бюджету та причини його виникнення;

-визначити види дефіциту державного бюджету;

-проаналізувати динаміка дефіциту Державного бюджету України;

-оцінити вплив джерел покриття дефіциту державного бюджету;

-обґрунтувати шляхи оптимізації дефіциту державного бюджету в

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі формування, фінансування та шляхи оптимізації дефіциту державного бюджету.

Об'єктом дослідження є стан дефіциту Державного бюджету та процес управління ним.

Базою дослідження виступає Міністерство фінансів України.

За результатами дослідження сформульовані теоретичні узагальнення, було поглиблено теоретичні засади дефіциту бюджету, досліджено основні тенденції у сфері бюджетного дефіциту та оцінено його динаміку.

Одержані результати можуть бути використані …….

Кваліфікаційна робота містить 54 сторінок, 6 таблиць, 20 рисунків, список використаних джерел 45 найменувань.

Ключові слова: бюджетний дефіцит, державний бюджет, податкові платежі, бюджетна система.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2022.

Рік захисту роботи 2023.

ЗМІСТ

ВСТУП.....3

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ.....6

1.1 Економічний зміст поняття дефіциту бюджету та причини його виникнення….....6

1.2 Види дефіциту державного бюджету..... 14

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ..... 21

2.1. Динаміка дефіциту державного бюджету України 21

2.2. Аналіз джерел покриття дефіциту державного бюджету.....29

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ.....42

3.1. Зарубіжний досвід оптимізації дефіциту бюджету.....42

3.2. Напрями оптимізації бюджетного дефіциту в Україні 44

ВИСНОВКИ 48

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 51

ДОДАТКИ….....57

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи. Загальновідомо, що однією із найактуальніших проблем України є хронічний дефіцит державного бюджету. Основними причинами фінансування якого виступають державні запозичення. На основі різноманітних досліджень зарубіжних та вітчизняних економістів визначено, що помірний дефіцит не є перешкодою для економічного розвитку. Він покривається шляхом залучення позик. Наразі збільшуючи фінансові можливості країни він формує багато негативних наслідків. Саме тому важливою складовою бюджетної політики держави є формування комплексної системи управління процесом збалансування бюджету.

В Україні за всі роки її незалежності державний бюджет був лише два рази профіцитним, а в інші роки спостерігався бюджетний дефіцит. Структура та динаміка державного бюджету є основними і головними показниками фінансового стану будь-якої держави. В контексті цього дефіцит породжує проблеми, що пов’язані із неспроможністю держави забезпечити ефективне виконання покладених на неї функцій. Особливо слід виділити втрату довіри світових кредитних інституцій та наступне здорожчання позикових коштів.

Переважна більшість країн світу на сьогодні мають дефіцитний стан державного бюджету. В Україні він набув хронічного характеру, що і визначає певну актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Основними науковими доробками даної сфери є наукові праці, які присвячені проблемам формування бюджетного дефіциту. До таких вчених можна віднести: Л. Гордєєву, Н. Білоусову, Л. Омелянович, С. Булгакова, І. Луніну, Р. Колєснікова, В. Кудряшова, А. Мошко, Н. Рєдіна, С. Федосова, К. Самсонова та ін. Проте зауважимо, що недостатньо досліджені питання управління дефіцитом бюджету та напрямки його зменшення потребує

додаткової уваги.

Серед представників іноземних наукових шкіл, що займалися розробленням даної проблематики, необхідно відзначити Дж. Кейнса, Дж. Сакса, Т. Саржента, П. Самуельсона, В. Танзі та ін.

Мета роботи: проаналізувати причини виникнення дефіциту бюджету та обгрунутвати напрями оптимізації бюджетного дефіциту в Україні.

В результаті формулювання мети роботи було поставлено наступні *завдання*:

- дослідити економічний зміст поняття дефіциту бюджету та причини його виникнення;
- визначити види дефіциту державного бюджету;
- проаналізувати динаміка дефіциту Державного бюджету України;
- оцінити вплив джерел покриття дефіциту державного бюджету;
- обґрунтувати шляхи оптимізації дефіциту державного бюджету в Україні.

Об'єкт роботи – стан дефіциту Державного бюджету та процес управління ним.

База дослідження. Міністерство фінансів України.

Предмет роботи - економічні відносини, що виникають у процесі формування, фінансування та шляхи оптимізації дефіциту державного бюджету.

Методи роботи: основу дипломної роботи становлять сукупність загальнонаукових та спеціальних прийомів і методів дослідження. В роботі було застосовано формально-логічні, структурні та системні методи, що сприяло реалізації концептуальної єдності дослідження.

Використано такі методи наукового дослідження як: статистичний, аналіз і синтез, узагальнення, індукцію та дедукцію, порівняння, групування, графічний прийом, а у третьому розділі використано спеціальні прийоми, логічні підходи.

Інформаційною базою дослідження були Конституція України, законодавчо-нормативні акти із питань дефіциту державного бюджету, монографії, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних дослідників, статистичні дані офіційних сайтів, Інтернет - ресурси.

Апробація результатів роботи здійснена шляхом публікації тезисів на III Міжнародній науково-практичній конференції «Sscientific research in the modern world» у 2022 році.

Структура роботи: Основна частина дипломної роботи складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Робота містить 54 сторінки, 6 таблиць, 20 рисунків та налічує 45 джерел літератури.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

1.1 Економічний зміст поняття дефіциту бюджету та причини його виникнення

Основоположниками концепції «здорових фінансів» являються такі всесвітньо відомі науковці та класики економічної теорії як А. Сміт, Д. Юм, Дж. Мілль, Д. Рікардо та тощо.

А. Сміт вважав, що якщо уникати заборгованості у фінансуванні потреб у публічних видатках, які не забезпечені доходами та, каталізувати активність ділових кіл, держава матиме змогу виконувати тільки функції та завдання які пов’язані безпосередньо із забезпеченням правопорядку, судочинством та безпеки, що сприятиме зменшенню витрат і надасть змогу «невидимій руці» ринку покращити попит та пропозицію [1, с. 56]. Навіть на сьогоднішній день основні ідеї, які були ним започатковані щодо помірного зростання державного боргу та збалансованості бюджету, є досить актуальними. Вони передбачають забезпечення фінансової дисципліни і активне використання підприємницької діяльності метою якої є забезпечення економічного зростання держави. С а м е т о м у дефіцит бюджету можна використовувати як регулятор економічних процесів у державі. Однак, якщо дивитись на розвиток міжнародної економіки, а саме на «невидиму руку» ринку, то не варто вважати її досконалою.

Разом з тим класик наукової економічної науки Д. Рікардо надавав свою перевагу збільшенню доходів державного бюджету на основі виключно податковому способу їх формування. Акцентував при цьому, що боргова активність уряду має властивості негативних наслідків, як і проїдання приватних заощаджень та відтік капіталів за кордон тощо [2, с. 303].

Звертаючись до вчених сучасності, то приблизно подібну думку

висунув вчений Р. Барро. Він сформулював теорему «нейтральності державного боргу», яка полягає у тому, що заміщення урядових боргових зобов'язань на поточні податкові платежі прямо пропорційно погашає переміщення ресурсів між поколіннями і тільки тому не дає порушити параметри ставки відсотка, рівня цін та обсягу виробництва» [3, с. 45].

В першій половині XX ст. фундаментом нової економічної думки стала кейнсіанська доктрина. Головним інструментом впливу на подолання криз та циклічний розвиток науковці розглядали державні видатки і ефективний попит.

Так, У. Геллер, англійський економіст зазначав, що коли суспільство дотримується концепції «здорових фінансів» і відмовляється від боргового кредитування економіки, то в такому випадку дуже важко зробити так аби держава мала стимул до економічного розвитку. Згідно із його думкою, на зростання державних видатків і ефективного попиту впливає ринок позичкових капіталів, та є одним із його провідних джерел. В той же час на спосіб регулювання економічних відносин перетворилися постійні бюджетні дефіцити [4, с.35].

Разом з тим варто звернути увагу на нову економічну політику, яку створив Ф. Рузвельт. Вона передбачала розширення соціальних і капітальних видатків, стимулювання внутрішнього платоспроможного попиту та створення декількох тисяч нових робочих місць. В т.ч. втіленням ідей у життя англійського дослідника займалася адміністрація Президента США Р. Рейгана. В свій час вони змогли ефективно запобігти інфляції, знизити рівень безробіття, надати стимул економічному розвитку, не дивлячись на формування державної боргової піраміди [5, с. 57].

Зазначимо, що із урахуванням економічної кон'юнктури і національних особливостей стає можливим використання бюджетного дефіциту як економічного регулятора для забезпечення підвищення ВВП та підвищення стандартів життя суспільства. Однак, щоб уникнути неконтрольованого зростання державного боргу та негативних інфляційних

наслідків при здійсненні політики дефіцитного фінансування є важливим реальна оцінка ефективності кожної одиниці надлишково вкладених бюджетних коштів і стимулюючої можливості зростаючих державних витрат. В умовах глобалізації, бюджетні дефіцити можливо розглядати як ризики для економічної діяльності. Загальновідомо, що вони містять потенційну загрозу накопичення боргового навантаження і призводять до дефолту країни-боржника [6, с.94].

Вчений А. Лернер представив ще одну концепцію бюджетного дефіциту, яка пов’язана із ідеєю «функціональних фінансів». Під якою розуміють: «ідею щодо економічної політики уряду, яка має на меті грошову емісію і вилучення зайвих грошей із обігу, урядові видатки, оподаткування та державні запозичення, які необхідно реалізувати і звертати увагу на економічний вплив від цих операцій» [7, с.121].

Одними із головних завдань даної теорії є гарантування цінової стабільності і забезпечення повної зайнятості, досягнення макроекономічної рівноваги, яке може супроводжуватись такими двома напрямами як: зростаючим бюджетним дефіцитом, так і збалансованими державними фінансами. У своїх дослідженнях економіст сформулював декілька ключових принципів «функціональних фінансів», які представлено на рис. 1.1 [7, с.122]:

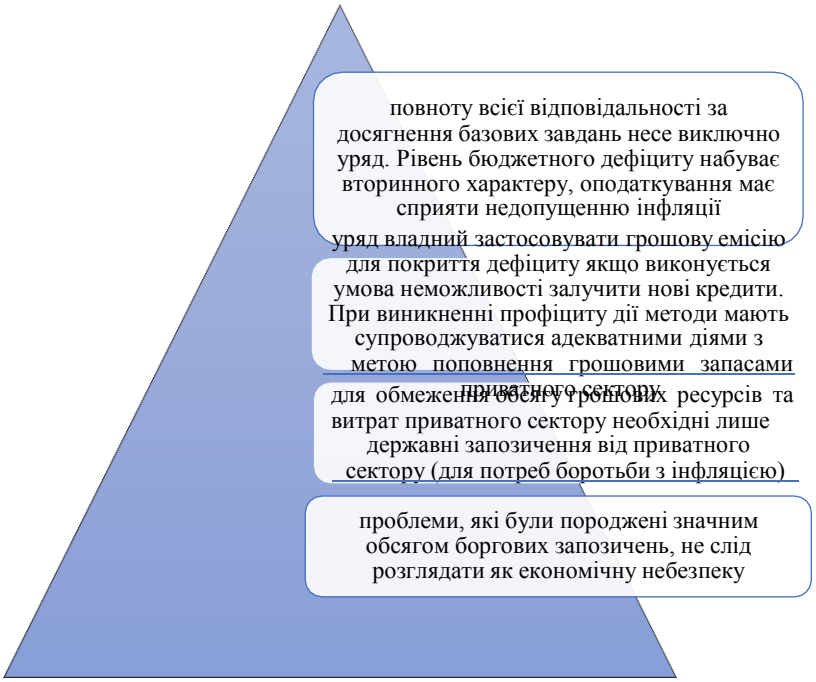

Рис.1.1 Принципи «функціональних фінансів» за А. Лернером

Джерело: розроблено автором за даними [7]

Зазначимо, що світова економічна думка намагається досягти консенсусу вже протягом досить тривалого періоду, в таких питаннях як: обґрунтування доцільності втручання або невтручання держави у соціально-економічні процеси, щодо ролі держави, інтерпретації оптимальних масштабів діяльності держави, а отже, щодо прийняття вагомих фінансових рішень щодо питань бюджетної розбалансованості. Альтернативність поглядів щодо трактування економічної природи бюджетного дефіциту та його сутності відображає по факту існуючі розбіжності у концептуальних підходах стосовно державних фінансів у західній та вітчизняній фінансовій науці [8, с. 28].

Бюджетний дефіцит є одним з головних чинників інфляційних процесів, адже усі джерела фінансування дефіциту бюджету в довгостроковій перспективі є інфляційними. Проте, однозначну відповідь на запитання про вплив дефіциту на інфляційні процеси дати не можливо, оскільки значною кількістю факторів ускладнюється виникнення інфляції, економічною кон’юнктурою та соціально-політичними аспектами.

Отже, на наш погляд, бюджетний дефіцит – це збільшення витрат над доходами запевний проміжок часу. Для громадян він має непряме значення, але населення долучається до його повернення шляхом сплати податків.

Однак в економіці факт про державний дефіцит бюджету не є новим. Його наявність є результатом бюджетної і податкової політики. Бюджетний дефіцит виникає переважно через те, що уряд не спроможний сформувати та спланувати реальний обсяг майбутніх надходжень і всіх видатків в силу нестабільності економічної ситуації [9, с. 103].

Одним із найважливіших економічних показників в будь-якої країни є стан реального рівня загальнодержавних фінансів. Прямо пропорційно із бюджетним дефіцитом пов’язана проблема збалансування державного бюджету. В процесі функціонування ринкових відносин досить важко реалізувати та забезпечити підтримку бюджетної рівноваги. Саме тому низка країн, у яких доволі розвинений ринок, визнали об'єктивність державного дефіциту бюджету та прийняли принципово нову політику - політику бюджетного дефіциту.

Бюджетний дефіцит виявляє дійсний стан бюджету, при цьому доходи не здійснюють компенсацію усіх витрат на перевищення суспільних затрат виробництва, які мають на меті до приведення непозитивного сальдо бюджету [10, с. 109].

Загальновідомо, що існують певна класифікація факторів, які мають вплив на дефіцит бюджету. Спираючись на це, їх можна згрупувати на такі три основні категорії дефіцитів, що демонструє рис. 1.2 [11].

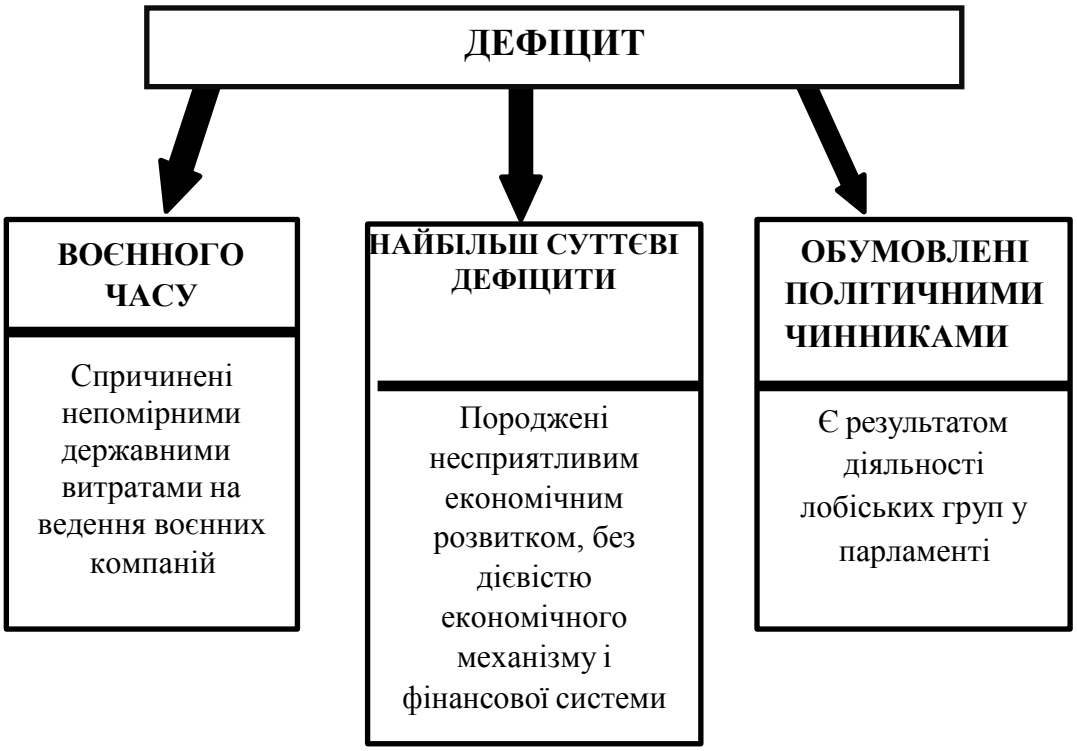

Рис.1.2 Три основні категорії дефіцитів

Джерело: розроблено автором за даними [11]

Стан бюджетного дефіциту має властивість бути різним у наступних випадках (рис. 1.3) [12, с. 47]:

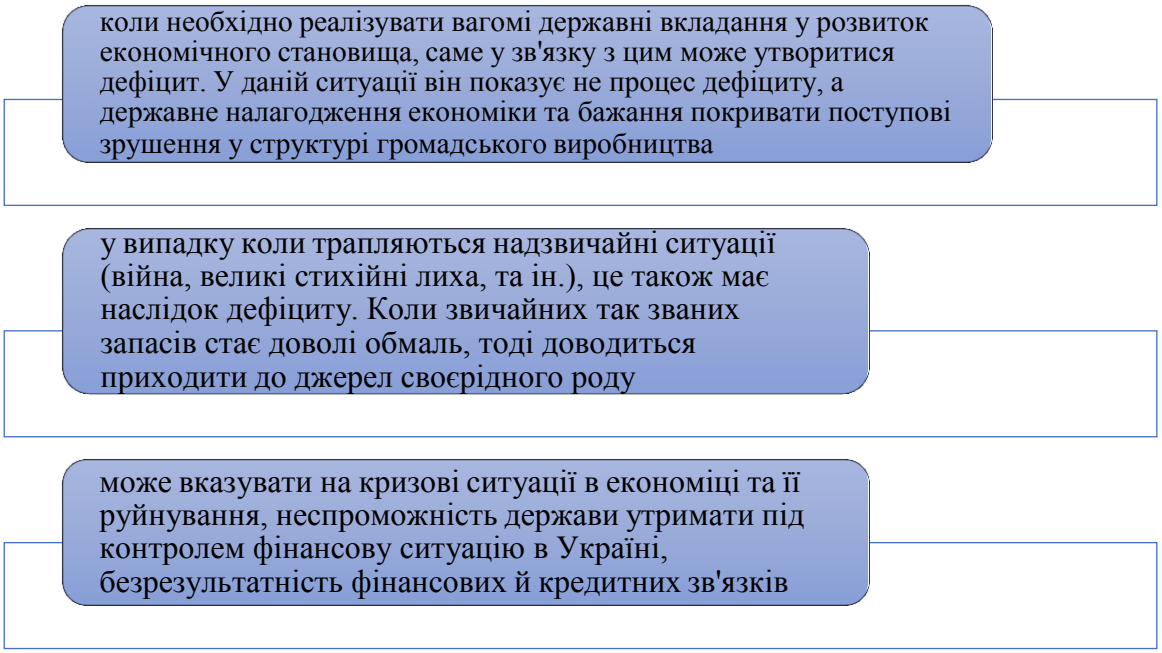

Рис.1.3 Властивості бюджетного дефіциту

Джерело: розроблено автором за даними [12]

Цілком очевидно, що дефіцит бюджету являє собою надзвичайно негативне явище, яке потребує прийняття не лише термінових і дієвих економічних заходів, але і відповідних політичних вирішень [13, с.118].

Бюджетний дефіцит може проявлятись, як в активній, так і в пасивній формі (рис.1.4)

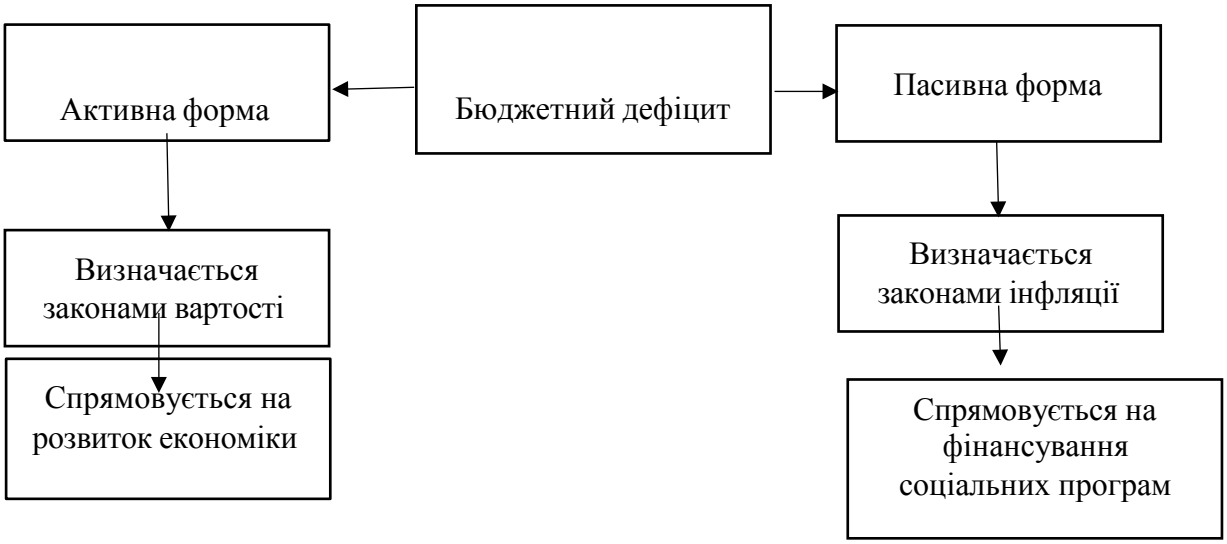

Рис.1.4 Сутність бюджетного дефіциту

Джерело: розроблено автором за даними [13]

З'ясуємо яким чином формується дефіцит. Якщо влада витрачає кошти і потім розраховує на одержання їх для того, щоб відшкодувати витрати в певній мірі податкових доходів, тоді такі дії можуть привести до дефіциту. Але у випадку, коли податок надходить у невідповідних розмірах згідно з бажанням уряду, то утворюється державний борг та бюджетнийдефіцит.
Дефіцит бюджету за своїм змістом відтворює нейтральні зв'язки між діяльністю держави та учасниками суцільного виробництва відносно додаткових доходів для користування бюджетних заощаджень.

Таким чином, можемо зазначити, що дефіцит бюджету є наслідком: надмірних державних витрат та обмеженості фінансових можливостей держави мобілізації необхідних доходів, а також циклічних спадів в економіці, що наочно демонструє рис. 1.5. [14].

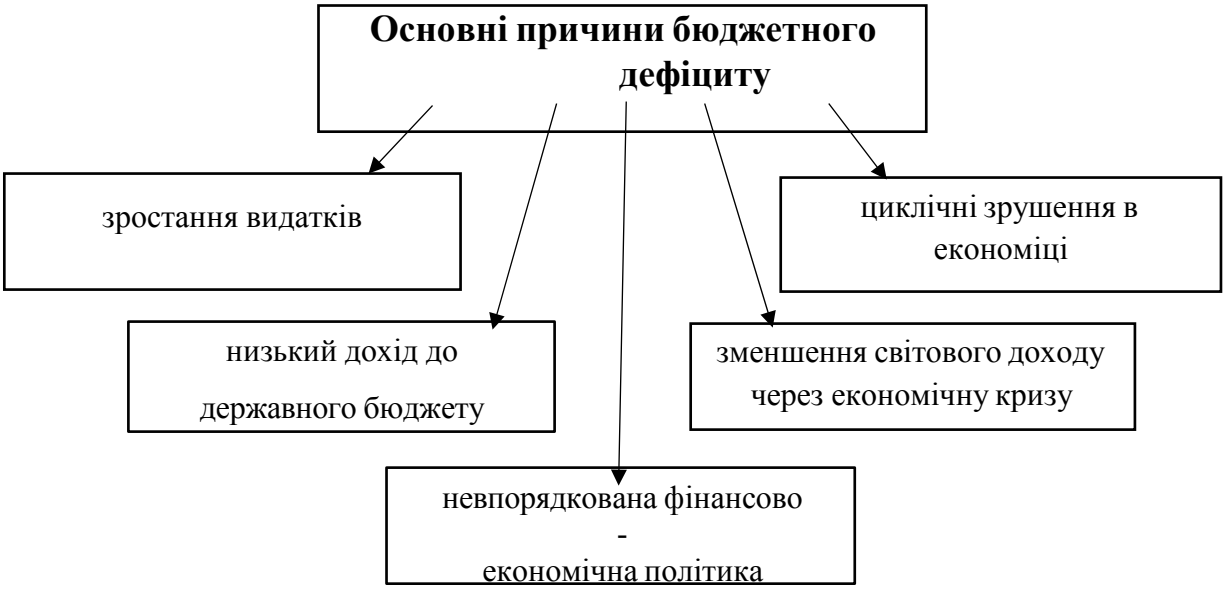

Рис.1.5 Основні причини бюджетного дефіциту

Джерело: розроблено автором за даними [14]

Дослідивши різні підходи до трактування сутності поняття - дефіцит бюджету, найбільш досконалим є визначення, яке трактує його як співвідношення між доходами і видатками бюджету, при якому видатки перевищують постійні доходи. [14].

Таким чином підсумовуючи сказане вище, зауважимо, що в цілому погляди, які були охарактеризовані науковцями на проблему дефіциту бюджету дають змогу систематизувати їхнє ставлення до цьогоекономічного явища. Вони розглядають бюджетний дефіцит з позицій, що демонструє рис. 1.6 [15, с. 165].

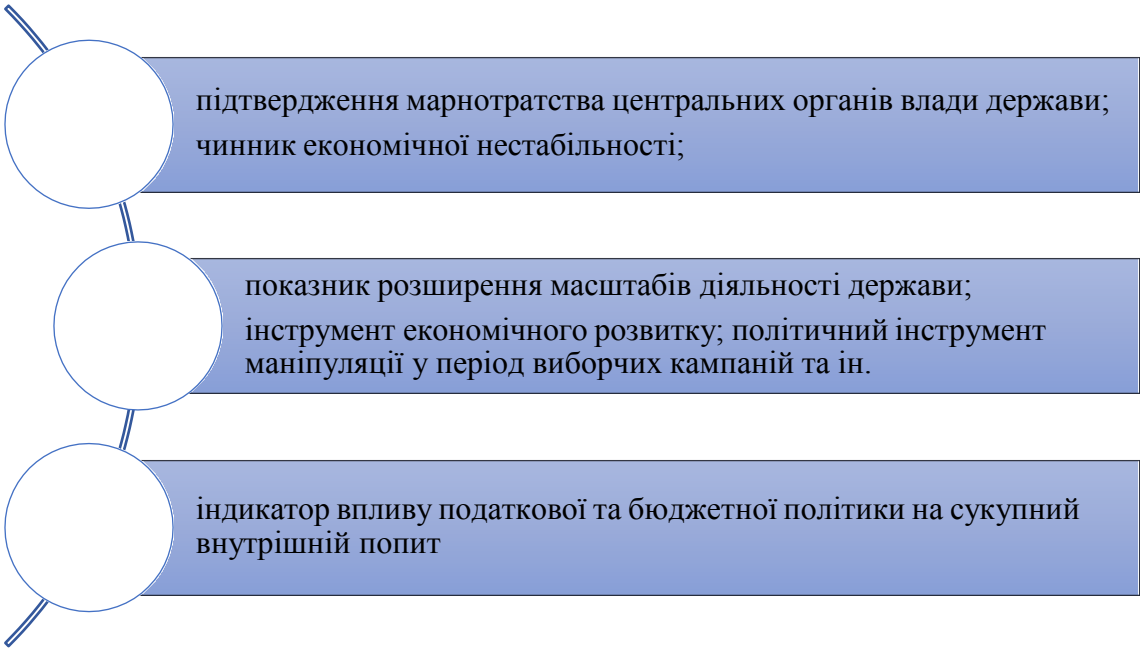

Рис.1.6 Основні підходи на розгляд проблеми бюджетного дефіциту

Джерело: розроблено автором за даними [15]

З огляду на це постає гостра необхідність подальшого детального вивчення всіх аспектів проблематики дефіциту державного бюджету та дослідження шляхів її ефективного вирішення. Основними його наслідками можуть бути інфляційні процеси, розбалансування грошового обігу і системи розрахунків та ін.. Разом з тим причиною виникнення бюджетного дефіциту може бути і сам бюджетний дефіцит. Окрім циклічних спадів, тривале активне застосування бюджетного дефіциту, як важеля податково-бюджетної політики може спричинити підвищення рівня боргового навантаження.

1.3 Види дефіциту державного бюджету

З’ясувававши суть та причини бюджетного дефіциту, проаналізуємо його основні види. Бюджетний дефіцит може набувати різної якості, виникати за різних обставин, викликати різні наслідки. У зв'язку з цим

доцільно говорити прорізні види бюджетного дефіциту. Визначено, що він залежить від характеру прояву [15, с. 167]:

- активний дефіцит утворюється тоді, коли управа через підвищення видатків бюджету заохочує сукупний попит. Тобто, активний бюджетний дефіцит зосереджує кошти на вкладення в економіку, що сприятиме примноженню ВВП;
- пасивний дефіцит - це дефіцит, що формується як результат економічного схилу, спад виробництва і зайнятості спонукає до зменшення бюджетних доходів. Бюджетний дефіцит є наслідком самодіючих змін.

Рис. 1.7 Види бюджетного дефіциту

Джерело: складено автором на основі [16]

На рис. 1.7 та рис. 1.8 наведено основні та окремі види бюджетного дефіциту.

Бюджетний дефіцит можна відрізнити за формою вираження: відкритий і прихований. Відкритий бюджетний дефіцит офіційно схвалений бюджетним законодавством [17] та рішенням місцевих рад. Прихований - не стверджується ні документами, ні законами, але потім розкривається із-за

збільшення об'ємів доходів. Як видно з рис. 1.6 згідно терміну дії його розподіляють на стійкий і тимчасовий. Стійкий дефіцит відзначається у довготривалому періоді. Тимчасовий – з'являється через тимчасові касові «розриви» у бюджеті, які утворюються на момент його реалізації [16].

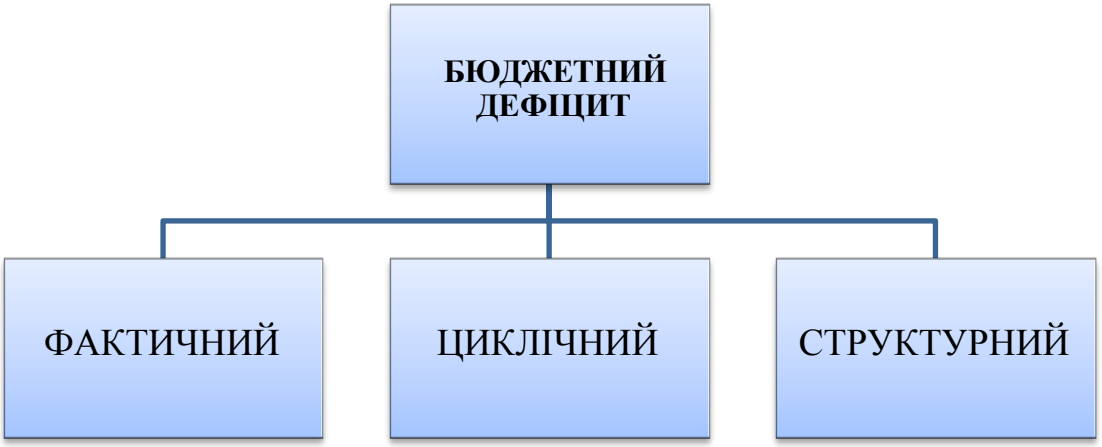

Рис.1.8 Окремі види бюджетного дефіциту

Джерело: складено автором на основі [2]

Як видно з рис. 1.8 важливо підкреслити деякі окремі види бюджетного дефіциту [3, с. 126]:

– фактичний дефіцит складається під впливом дискреційної бюджетно-податкової політики (структурний дефіцит) і циклічних коливань в економіці (циклічний дефіцит);

– циклічний - це результат недонадходження бюджетних доходів внаслідок циклічних коливань в економіці. Він показує вплив ділового циклу на бюджет та вимірює зміни видатків, надходжень, які виникають через те, що економіка не працює за потенційного обсягу виробництва, а перебуває у стані піднесення чи спаду;

– структурний - цей вид дефіциту являє собою різницю між федеральними доходами: витратами при діючій фіскальній політиці (рівень оподаткування і поточних витрат) та базовому рівні безробіття. Коли економічна система переживає період спаду, а рівень безробіття підвищується понад базовий, наочно-реальний дефіцит бюджету перевищує

рівень структурного дефіциту, оскільки має місце виплата допомоги на випадок безробіття та за іншими соціальними програмами, а також у зв'язку з частковим падінням доходів населення.

Щодо фінансування дефіциту із державного боргу відокремлюють операційний та первинний. Якщо є відмінність поміж обсягом дефіциту та розрахунком % за борг, то це є первинним дефіцитом. Коли в країні є випуск цінних паперів для фінансування дефіциту, то завдяки цьому зростає сума заборгованості. Операційний дефіцит – дефіцит бюджету із вирахуванням інфляційної частки відсоткових сплат з державного боргу [18, с.77].

Разом з тим варто розглянути основні детермінанти бюджетного дефіциту, що представлено на рис. 1.9 [19].

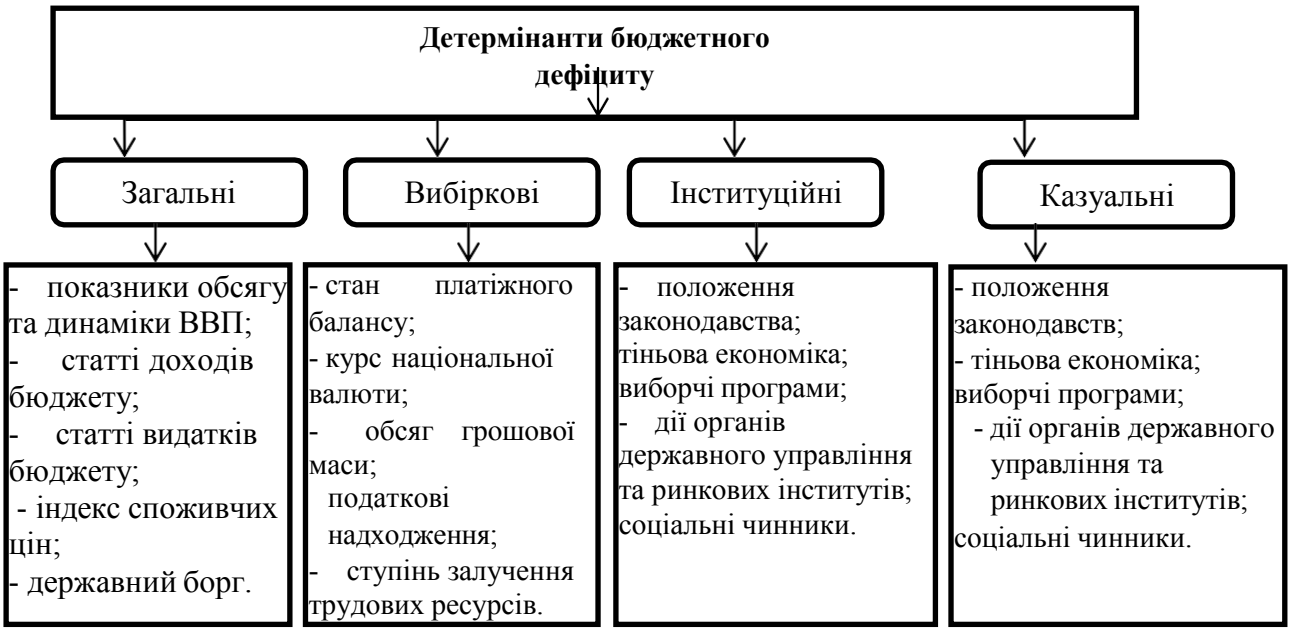

Рис.1.9 Детермінанти бюджетного дефіциту

Джерело: складено автором на основі [19]

Дефіцит державного бюджету несе наслідки значною мірою негативного характеру. Граничні межі бюджетного дефіциту згідно з «Пактом про стабільність і зростання» можуть дорівнювати 3% від валового внутрішнього продукту країни. Максимальний допустимий розмір дефіциту від ВВП в дійсності може збільшуватись [19].

Під час процесу збалансування дохідної та видаткової частин бюджету

здійснюється формування відповідного балансу (стан бюджету), який в свою чергу може визначатись: профіцитом (перевищенням доходів над видатками), рівновагою доходів і видатків, або дефіцитом (перевищенням видатків над бюджетними доходами). Урівноваження доходної та видаткової частини бюджету є його оптимальним природнім станом, за якого всі планові видатки мають бути забезпечені відповідними доходами.

Стан бюджетної рівноваги може вважатися оптимальним, а його досягнення - першочерговим завданням бюджетного планування. Його значимість обумовлена складністю природи бюджету, де переплітається великий спектр різнорівневих суперечностей та інтересів. Основним бажанням пересічних громадян та бюджетних установ є отримання якомога більше надходжень при сплаті якомога менших податків. Ця суперечність максимально ускладнює процес збалансування бюджету. Дефіцит та профіцит є невід'ємною складовою статті балансування бюджету, а також пов'язаний з невідповідністю вхідних та вихідних фінансових потоків (рис. 1.10) [20, с. 48].

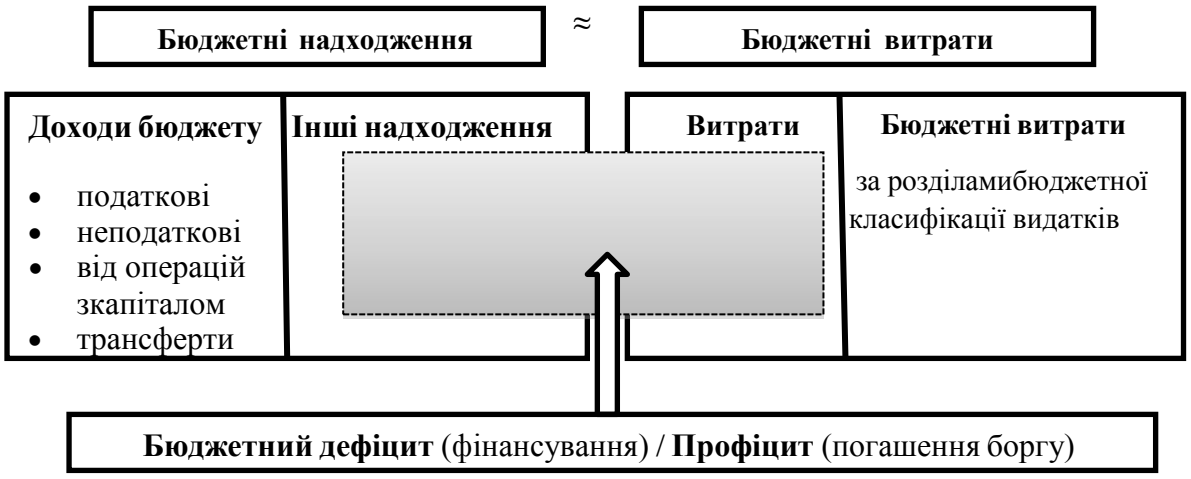

Рис. 1.10 Дефіцит/Профіцит Державного бюджету
Джерело: [20]

Затвердження бюджетного профіциту є виправданим з точки зору необхідності погашення основної суми державного боргу, який був утворений у попередні періоди. Бюджетний кодекс України [17] містить саме

таке положення. В т.ч. в ньому зазначено, що метою профіциту бюджету передбачено у забезпеченні встановленого розміру залишку обороту бюджетних коштів і придбання цінних паперів [17].

Наявність та існування дефіциту означає, що бюджет планового року містить у собі такі статті видатків держави, які не мають грошового забезпечення за рахунок основних постійних доходів. В цілому дане явище зазвичай є негативним, але не свідчить про незбалансованість бюджету, оскільки у процесі його складання та затвердження визначаються джерела, які необхідні для фінансування дефіциту [17].

Бюджетний дефіцит проявляється через такі 3 групи, які продемонстровано на рис.1.11.[20].

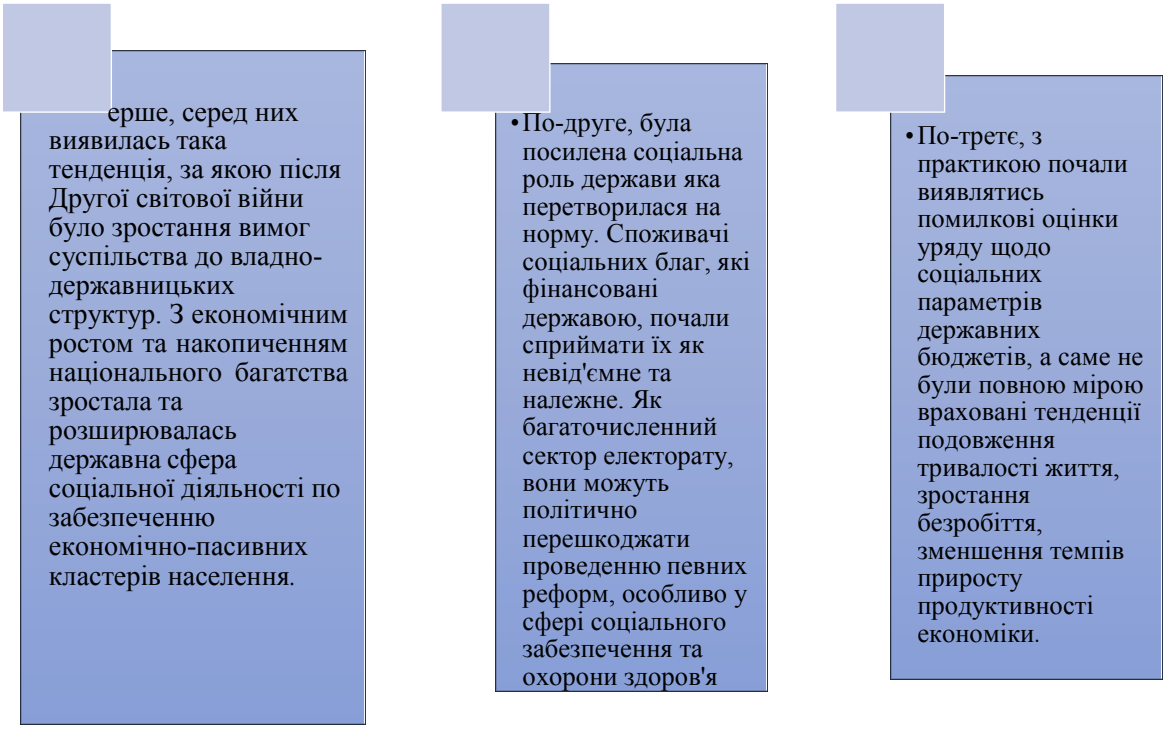

Рис. 1.11 Прояви бюджетного дефіциту
Джерело: [20]

Наразі в Україні питання щодо дефіциту бюджету є довгостроковим, оскільки він відіграє значну роль у фінансовому стані держави та прямо пропорційно може впливати на економічний розвиток. Сьогоденна більшість економістів та вчених-теоретиків у світі визнають, що це явище

дуже критично впливає на економіку держави в цілому, але ефективне управління ним та знаходження джерел фінансування і покриття не дає настільки критичних результатів на економіку держави.

Зауважимо, що із найкритичніших наслідків створених бюджетним дефіцитом може стати інфляція, тому що саме вона може спричинити економічну нерівновагу, а також збільшення державного боргу, що в свою чергу, за обставин бездієвого управління може спричинити кризову ситуацію [20, с. 56].

Отже, можемо підсумувати, що загальновідомим чинником дефіциту бюджету є обмеженість коштів у держави для забезпечення наповнення бюджету необхідними доходами. Основні причини цього можуть бути наступні: занадто високий рівень собівартості виробництва товарів, скорочення виробництва, необхідність реконструкції виробництва шляхом впровадження новітніх технологій, а загалом зменшення ефективності господарювання. Другим чинником бюджетного дефіциту є непомірне зростання видатків без урахування фінансових можливостей. При чому витрати провадяться без урахування їх доцільності й ефективності. До третьої, найвагомішої групи чинників дефіциту бюджету можна віднести інфляційні процеси, розбалансування грошового обігу і системи розрахунків, недосконалу інвестиційну, податкову та кредитну політику.

В процесі визначення видів бюджетного дефіциту було визначено основні і окремі його види. Ці види бюджетного дефіциту мають різні прояви, характеризуються різноманіттям чинників, причин та наслідків. У загальносвітовій практиці закономірності розвитку незбалансованості дефіциту на сьогодні узагальнені західними економістами та виражені у певних чинниках затяжних дефіцитів.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

2.1. Динаміка дефіциту державного бюджету України

У процесі виконання державою покладених неї функцій найбільш актуальним є питання достатності наповнення державного бюджету країни. У процесі еволюції суспільних відносин потреби суспільства зростають, що у свою чергу змушує державні органи влади до пошуку додаткових ресурсів. Різниця між доходною та видатковою частиною державного бюджету становить бюджетний дефіцит, який може мати як позитивні, так і негативні наслідки у формуванні фінансової політики держави.

У процесі аналізу динаміки дефіциту варто враховувати показники доходів та видатків державного бюджету країни, основні напрямки соціально-економічного розвитку країни. Розмір дефіциту державного бюджету України відображений на рисунку 2.1.

Рис. 2.1. Динаміка дефіциту державного бюджету України та його частка у структурі ВВП

Джерело: [21]

Розмір дефіциту державного бюджету, спричинений диспропорціями між доходною та видатковою частинами характеризується нестабільним

характером. З 2015 по 2016 роки за даними Міністерства фінансів України дефіцит збільшився на 27,6 млрд грн, що у відносному виразі становило 60,6%. У 2017-2018 роках спостерігається незначне зниження дефіциту державного бюджету у порівнянні з попереднім періодом, однак вже у 2019 році дефіцит бюджету перевищив межі 2016 року, становив 78 млрд грн. Протягом 2019-2020 років розмір дефіциту державного бюджету України збільшився на 278%, річний приріст становив 139,1 млрд грн. У 2021 році дефіцит бюджету зменшився на суму 19,1 млрд грн.

Негативні тенденції у формуванні дефіциту державного бюджету України спровоковані рядом факторів, які мають вплив на всі сфери суспільного життя. Зокрема, Щетинін А.І., Ульянова Л.П., Чайка Ю.М. [22] вважають, що найбільший вплив на зростання дефіциту мала пандемія COVID 19. До основних причин можна віднести:

-зниження рівня ділової активності суб'єктів підприємництва на мікро та макро рівнях

-недостатній рівень розвитку електронних видів торгівлі товарами та послугами

-залежність значної частки вартості валового внутрішнього продукту від експортної політики держави

-зниження купівельної спроможності споживачів

-зменшення інвестиційної активності

-спад економічних процесів.

Окрім цього, до причин високої дефіцитності бюджету варто віднести:

-недостатньо ефективна бюджетно-податкова політика органів законодавчої та виконавчої влади

-використання популістських методів реалізації фінансової політики

-неефективний механізм реалізації фінансового контролю на всіх рівнях реалізації бюджетного процесу.

Кризові явища 2020 року продемонстрували значну залежність держави від експортної сфери діяльності. Можна стверджувати, що співвідношення

між експортно-імпортними операціями свідчить про значну залежність економіки країни від обсягів реалізованих товарів за її межі (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка експортно-імпортних операцій з 2015 по 2021 роки, %

Рік	Номінальний ВВП, млрд грн	Експорт товарів та послуг, % ВВП	Імпорт товарів та послуг, % ВВП	Торгівельне сальдо
2015	1979	53	54	-2
2016	2383	49,3	55	-6,2
2017	2983	48	54	-6,3
2018	3559	45	54	-8,6
2019	3975	41	49	-7,8
2020	4194	39	40	-1,1
2021	5460	41	42	-1,1

Джерело: [23]

Протягом 2019-2020 років прослідковується падіння обсягів експортно-імпортних операцій, що знайшло відображення у зниженні обсягу валового внутрішнього продукту та зростання дефіциту державного бюджету України. Крім того, загострення воєнних дій на території України спровокували незворотні процеси, які були викликані руйнуванням виробничої інфраструктури, блокуванням морських портів, зменшення обсягів експортних операцій.

За попередніми розрахунками НБУ прогнозні втрати ВВП у 2022 році коливаються від 35 до 40%, Міжнародний валютний фонд прогнозує падіння ВВП на рівні 35%, Світовий банк на основі досвіду країн, які перебували у процесі воєнних дій прогнозують втрати українського ВВП на рівні 45,1% [23]. Вище перераховані організації мають спільну позицію у тому, що мінімальне падіння ВВП очікується не менше ніж на третину у поточному фінансовому періоді. Така тенденція може зберегтися і на наступний рік.

Крім того, варто відзначити стрімку залежність розміру дефіциту державного бюджету України від бюджетної політики, зокрема від видаткової

частини бюджету.

Таблиця 2.2

Динаміка видатків державного бюджету України з 2016 по 2021 р.

млрд. грн

Статті видатків за функціональною класифікацією	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Абсолютне відхилення 2021/2016
Громадський порядок	71,7	87,7	116,9	142,4	157,7	174,4	102,7
Оборона	59,3	74,3	97,0	106,6	120,3	127,5	68,2
Економічна діяльність	31,4	47,0	63,6	72,4	168,9	181	149,6
Освіта	34,8	41,1	44,3	51,7	52,6	63,8	29,0
Охорона навколишнього середовища	4,7	4,7	5,2	6,3	6,6	8,2	3,5
Житлово – комунальне господарство	0,01	0,01	0,3	0,1	0,08	0,2	0,19
Охорона здоров'я	12,4	16,7	22,6	38,6	123	170,5	158,1
Духовний та фізичний розвиток	4,9	7,9	10,1	10	9,8	16	11,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	152	144,4	163,9	218,6	322,7	339,3	187,3
Загальнодержавні функції	118	142,4	47,5	48,9	163,8	206,6	88,6
Офіційні міжбюджетні трансферти	195,4	272,6	299	260,3	160,2	202,7	7,3

Джерело: [24]

Найбільша частка видатків у структурі державного бюджету України припадає на фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення. Протягом досліджуваного періоду розмір бюджетних видатків у даному напрямку збільшився на 187,3 млрд грн. У довоєнний період така ситуація була пов'язана із такими факторами, як:

1. Відсутність відповідних соціальних стандартів, які могли б забезпечити сталий суспільний розвиток. У даному випадку мова йде про розмір мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму, споживчого кошику.

2. Значне розшарування населення по класам в залежності від рівня доходів та купівельної спроможності.

3. Відсутність стратегії соціального розвитку, невідповідність номінальних та реальних показників, які характеризують рівень соціального

забезпечення населення. Це призводить до зростання рівня бідності нації, що провокує приріст бюджетного фінансування соціальної сфери.

Під час воєнних дій на території України рівень витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення буде зростати. Це пов'язано з наступними чинниками: руйнування інфраструктури (виробничої та соціальної), зростання рівня безробіття, міграція трудового населення, необхідність фінансування бюджетної сфери, зниження рівня економічної активності підприємницького кластеру. Видатки соціальної сфери за чотири місяці 2021-2020 років відображені на рисунку 2.2.

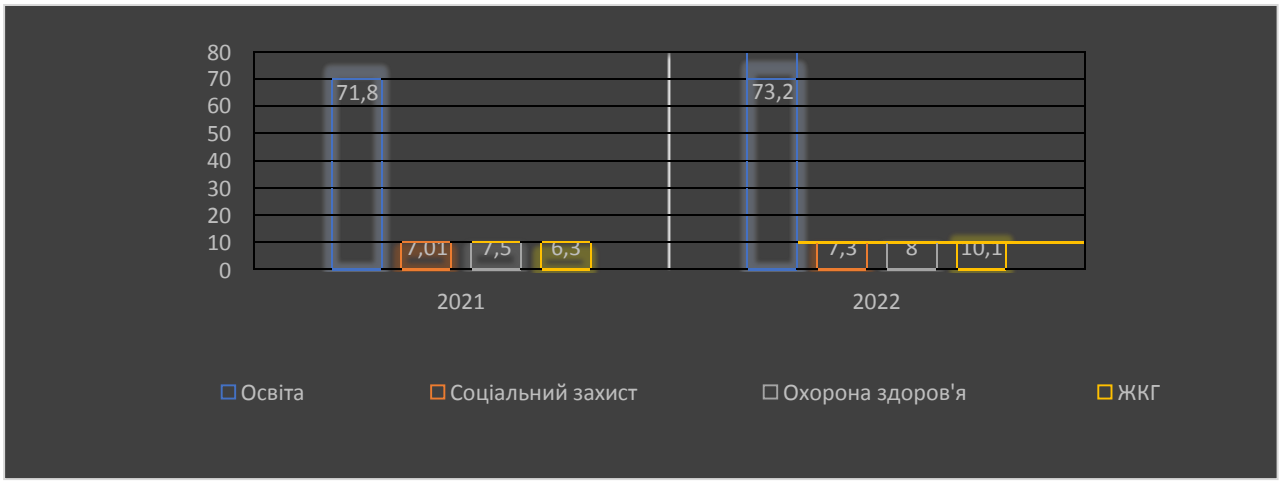

Рис. 2.2. Видатки соціальної сфери за 4 місяці 2021-2022 р. за рахунок бюджетного фінансування, млрд грн

Джерело: [27]

Протягом чотирьох місяців 2022 року у порівнянні з попереднім періодом спостерігається зростання фінансування соціальної сфери на 0,29 млрд грн. крім того, варто відзначити, що на зимовий період зростання рівня фінансування соціальної сфери буде викликане початком опалювального сезону, необхідністю виплат ВПО, зростанням потреби у наданні житлового фонду тощо [27].

Витрати на охорону здоров'я зросли на 0,5 млрд грн. Це в першу чергу пов'язано із травмами, які отримали мирне населення та військовослужбовці у результаті агресії Росії. Зростання витрат на освіту зумовлене необхідністю

виконання захищених статей видатків та руйнуванням освітньої інфраструктури. Не зважаючи на безоплатну допомогу благодійних організацій щодо відновлення об'єктів освітньої інфраструктури, рівень потенційних бюджетних витрат у даному напрямку є досить значним. Найбільший приріст бюджетного фінансування спостерігається у сфері житлово-комунального господарства (ЖКГ) -3,8 млрд грн. це зумовлено значними пошкодженнями житлового фонду, об'єктів інфраструктури та інше. Для забезпечення добробуту населення потреба у швидкому відновленні зруйнованого фонду зумовлює значні фінансові витрати. Як свідчить світова практика, в основі забезпечення сталого розвитку країни покладено фундамент, в основі якого-економічна діяльність. Саме вона виступає рушійною силою у розвитку науково-технічного прогресу, пожвавлення ділової активності, зростання рівня соціального забезпечення населення. На рівень економічної діяльності країни безпосередній вплив має держава, яка може як стимулювати, так і стримувати економічні процеси в межах країни. Витрати, які здійснює держава на економічну діяльність у процесі свого розвитку, можуть служити індикатором фінансової політики держави. Динаміка витрат на економічну діяльність відображена на рисунку 2.3. З 2016 по 2019 роки приріст бюджетних витрат на економічну діяльність в Україні характеризує незначними темпами. Так, щороку витрати на економічну діяльність становили від 9,8 до 16,6 млрд грн. Протягом 2020-2021 років фінансування економічної діяльності відбувалось швидшими темпами у

порівнянні з попередніми періодами. З 2019 по 2020 роки фінансування зросло на 96,5 млрд грн.

Рис 2.3. Динаміка витрат на економічну діяльність в Україні за рахунок бюджетного фінансування з 2016 по 2022 роки, млрд грн

Джерело: [24]

На відміну від фінансування соціальної сфери, видатки на економічну діяльність мають ряд переваг, зокрема:

1. Від ефективності економічної діяльності залежить розмір валового внутрішнього продукту, який формується у матеріальній та нематеріальній сферах

2. Економічна діяльність здатна зменшити рівень соціально незахищених верств населення за рахунок зростання рівня зайнятості, підвищення фінансової спроможності фізичних осіб та органів місцевого самоврядування

3. Кошти, які використовуються на фінансування програм економічного розвитку в поточному періоді мають свій строк окупності на відміну від фінансування сфери соціального забезпечення, духовного та культурного розвитку

4. Дефіцит, спровокований потребами розвитку економічної діяльності відрізняється від бюджету проїдання економічний ефектом, який в подальшому може чинити позитивний вплив на формування доходної

частини державного бюджету України.

На думку Шкодіної І.В., Зеленько О.О. до особливостей бюджетної політики в Україні можна віднести наступні пункти[25]:

- відсутність системного підходу до подальшого розвитку держави. Це проявляється у хаотичних підходах до реформування економіки України, частій зміні векторів розвитку, неефективному розподілі бюджетних ресурсів з точки зору світових тенденцій розвитку.

- недостатній рівень розвитку одного з основних векторів світової економіки-соціальної справедливості. Адже соціальна справедливість-основа сталого розвитку економічної та політичної сфери державної влади. Низький рівень соціального забезпечення та соціальних стандартів призводить до зростання видатків бюджету і, як наслідок, дефіцитності фінансових ресурсів.

- відсутність прозорого підходу у діяльності підприємств державної форми власності, які є великими платниками податків. Не зважаючи на вагомий приріст прибутковості, підприємства енергетичного та паливного комплексу не мають вагомого внеску у формуванні доходної частини державного бюджету.

- нецільове використання коштів на програми, які не пріоритетними для подальшого розвитку країни. У 2020 році для боротьби з вірусною інфекцією було акумульовано 66 млрд грн., однак у процесі перерозподілу кошти витратились за іншим призначенням[26]: на будівництво доріг, підтримку культури та туризму, виплати працівникам поліції, проведення пробного тестування -ЗНО та інше. Ці видатки здійснювались з урахуванням того, що в країні відчувався брак лікарняного обладнання та ліків, відсутність належного рівня превентивних заходів.

- відсутність якісної складової податкової політики, спрямованої не лише на акумуляцію фінансових активів, але й на стимулювання розвитку економічних процесів.

Дефіцит як економічне явище не має однозначного ставлення. У короткостроковому періоді дефіцит державного бюджету може сприяти подальшому розвитку пріоритетних напрямів задоволення потреб держави та суспільства. Однак, якщо дефіцит має хронічний характер та схильний до щорічного зростання, це може мати негативні наслідки на всіх рівнях життєдіяльності країни. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання пошуків джерел покриття дефіциту державного бюджету, які дали б змогу вирівняти бюджетні диспропорції та створити передумови для їх подальшої гармонізації.

2.2. Аналіз джерел покриття дефіциту державного бюджету

У світовій практиці використовують різні методи покриття дефіциту державного бюджету. Вибір методів залежить від рівня економічного розвитку країни, науково-технічного прогресу, фінансової стратегії розвитку країни. Однак, існує група методів, які використовуються у переважній більшості випадків, пов'язаних і бюджетним дефіцитом. До основних методів покриття дефіциту відносять:

- кошти, отримані у процесі приватизації державного майна
- зростання рівня податкових надходжень до державного бюджету країни
- залучення боргових фінансових активів у формі державних запозичень як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Кожен з вищеперерахованих методів має власні переваги та недоліки, тому варто розглянути їх більш детально, виокремити найбільш оптимальні для використання.

Приватизація державного майна як метод фінансування дефіциту державного бюджету має певні обмеження. Перш за все варто враховувати той факт, що кількість підприємств, які держава може надати для приватизації є обмеженою, підприємства державної власності мають

пріоритетне значення у розвитку регіону або галузі. Кількісний вимір приватизованих об'єктів державної власності відображений на рисунку 2.4.

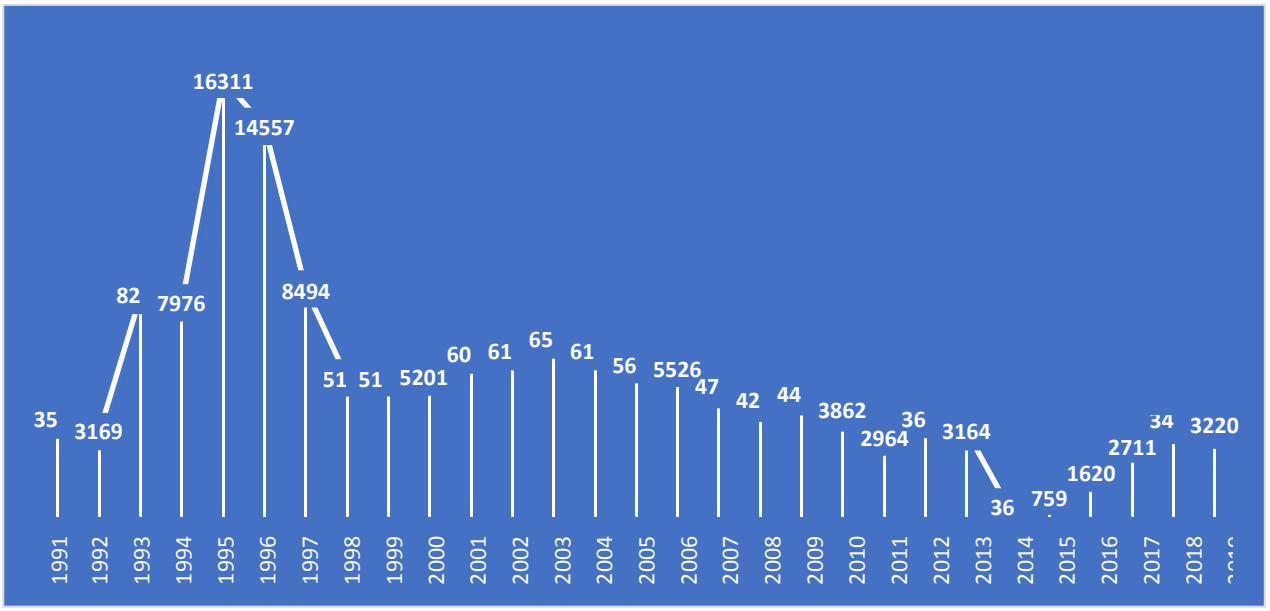

Рис. 2.4. Кількість приватизованих підприємств в Україні з 1991 по 2019 роки, шт

Джерело:[28]

Приватизація майна передбачає забезпечення діяльності підприємства, яке колись було у державній власності та забезпечення оновлення технологічного процесу. У зв'язку з цим варто виділити позитивні аспекти приватизації:

- впровадження нових технологій, модернізація виробництва чи вдосконалення виробничого циклу. Вітчизняна практика свідчить, що окремі державні підприємства були збитковими, оскільки потребували інвестицій та технологічного переоснащення. У кінцевому результаті процеси приватизації здатні забезпечити зростання доходів державного бюджету, збільшення кількості робочих місць і зменшити розмір дефіциту державного бюджету України.

- процеси приватизації здатні активізувати процеси розвитку малого та середнього бізнесу, ефективний розвиток якого лежить в основі ефективної економіки [29, с.128].

- розвиток інфраструктури ринку та її складових.

- пожвавлення інвестиційного клімату. Приватизація дає можливість вливання в економіку країни іноземного капіталу, може створити передумови для формування здорової конкуренції вітчизняного товаровиробника. Однак це можливо лише за умови формування справедливої ціни державних підприємств. У зв'язку з військовими діями та зростанням бюджетних витрат у 2020 році уряд виставив на продаж усі підприємства державної власності окрім стратегічних об'єктів.

Найбільший обсяг надходжень від приватизації державного майна спостерігався у 2004 та 2005 роках. З 2003 по 2004 рік до державного бюджету у результаті приватизації надійшло 1412 млн дол США, з 2004 по 2005 роки було приватизовано підприємств на суму 4339,1 млн грн, відносний приріст у порівнянні з попереднім періодом становить 242,4% (див. рис. 2.5.)

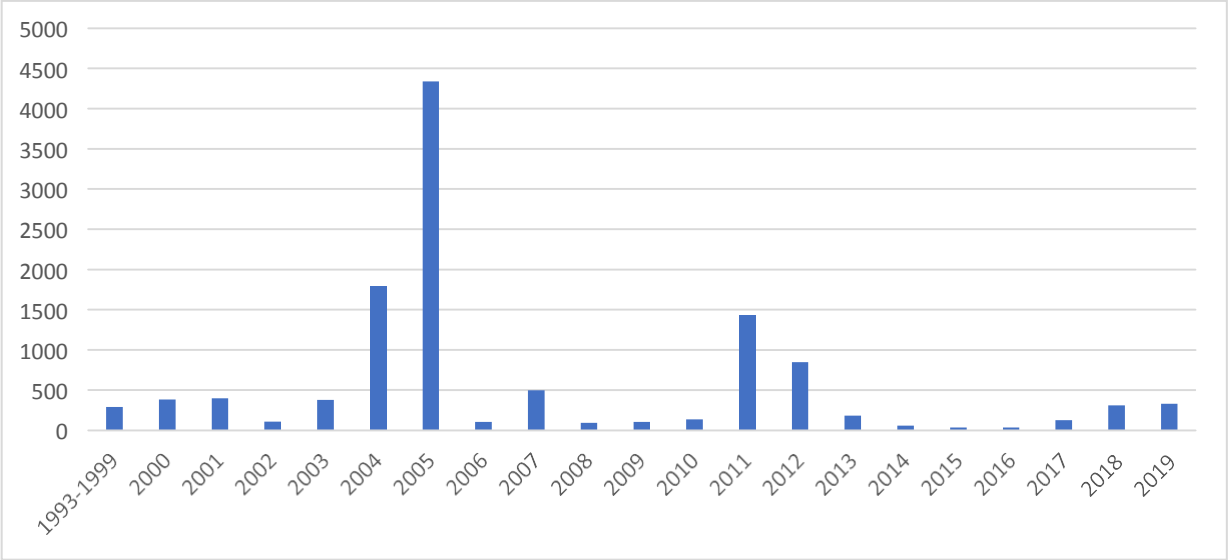

Рис. 2.5. Доходи від приватизації державного майна в Україні, млн дол США

Джерело:[30]

Не зважаючи на порівняно високі надходження від приватизації державного майна, даний метод не може використовуватись на постійній основі. Це пов'язано з наступними факторами:

1. обмеженість ресурсної бази. З моменту здобуття Україною незалежності було продано велику кількість підприємств державної власності, окрім стратегічних об'єктів. Зважаючи на той факт, що підприємства, що залишились у власності держави є природними монополіями або мають стратегічне значення для розвитку економіки України, вони не можуть виступати об'єктами подальшого продажу. До 2000 року державними органами влади було продано 66 тис стратегічно важливих підприємств, дохід від яких в майбутньому був би більший від коштів, отриманих у процесі приватизації. Мова йде про такі підприємства, як «Укррудпром», ВАТ "Агробудсистема", "Сєвєродонецький завод будівельної кераміки", ВАТ "Краснодонвугілля" та інші.

2. зниження рівня соціальних гарантій

3. ризик виникнення монополій в межах країни

4. нелегальний бізнес, корупція та хабарництво

5. закриття приватизованих об'єктів.

З огляду на це приватизація в Україні розглядається як явище, спрямоване на відмивання коштів з використанням корупційних схем. Кожна країна використовує власні механізми приватизації, однак обмеженість ресурсів провокують пошук інших джерел покриття дефіциту державного бюджету.

Наступним методом покриття дефіциту державного бюджету України є податки. Вони становлять найбільшу масу у структурі державного бюджету країни та активно використовуються для акумуляції централізованих фондів держави. Динаміка доходів у вигляді податкових надходжень відображена на рисунку 2.6.

На рисунку спостерігається значна залежність доходів державного бюджету від податкових надходжень. У загальній структурі доходної частини бюджету їх частка становить не менше 80 %. В свою чергу у структурі податків переважає група непрямих податків-податку на додану вартість та акцизних податків (універсальних та специфічних акцизів). Тому варто

дослідити їх вплив на формування доходів державного бюджету країни з метою пошуку додаткових джерел фінансування бюджетних витрат та зменшення дефіциту.

Рис. 2. 6. Динаміка податків у структурі державного бюджету України з 2016 по 2021 роки, млрд грн.

Джерело: [24]

Податок на додану вартість відносять до групи універсальних акцизів, які включаються до ціни всіх товарів та послуг, вироблених чи реалізованих на території України. Його висока фіскальна ефективність в Україні пов'язана із широкою базою оподаткування, залежністю надходжень від рівня споживання як фізичних, так і юридичних осіб. Питома вага податку на додану вартість у доходах державного бюджету зображена на рисунку 2.7.

Варто звернути увагу, що даний вид податку у загальній масі податкових надходжень займає близько 50%, його розмір щороку зростає. З 2016 по 2021 рік обсяг ПДВ у структурі бюджету зріс на 300,5 млрд грн., у відсотковому виразі такий приріст становить 227,6%. Крім того, зважаючи на форму його стягнення податок на додану вартість не є настільки відчутним для платників податків у порівнянні з податком на доходи фізичних осіб та податком на прибуток підприємств. Однак, в умовах воєнного стану

підвищення ставки ПДВ може спричинити вкрай негативні наслідки та занепокоєння серед платників податків.

Рис. 2.7. Частка податку на додану вартість у податкових надходженнях державного бюджету України, млрд грн

Джерело: [24]

Податок на додану вартість є вкрай важливим для бюджетоутворюючих процесів в Україні. Однак його справляння провокує ряд негативних моментів, серед яких варто виділити:

- недосконала система відшкодування податку на додану вартість

- корупційна складова, яка проявляється у формі фіктивного експорту (подаються документи на відшкодування ПДВ без виготовлення товарів чи їх експорту поза межі країни)

- тінізація економіки

- наявність схем ухилення від сплати податку на додану вартість [31,32].

Наступною групою податків, які впливають на формування доходів бюджету є специфічні акцизи. В Україні оподаткуванню підлягають товари розкошу, які не входять до споживчого кошику та можуть чинити негативний вплив на фізичне здоров'я людини. До підакцизних товарів відносять алкогольні напої, тютюнові вироби та їх аналоги, автомобільний транспорт,

дорогоцінні метали, пальне тощо. Обсяг акцизного податку відображений на рисунку 2.8.

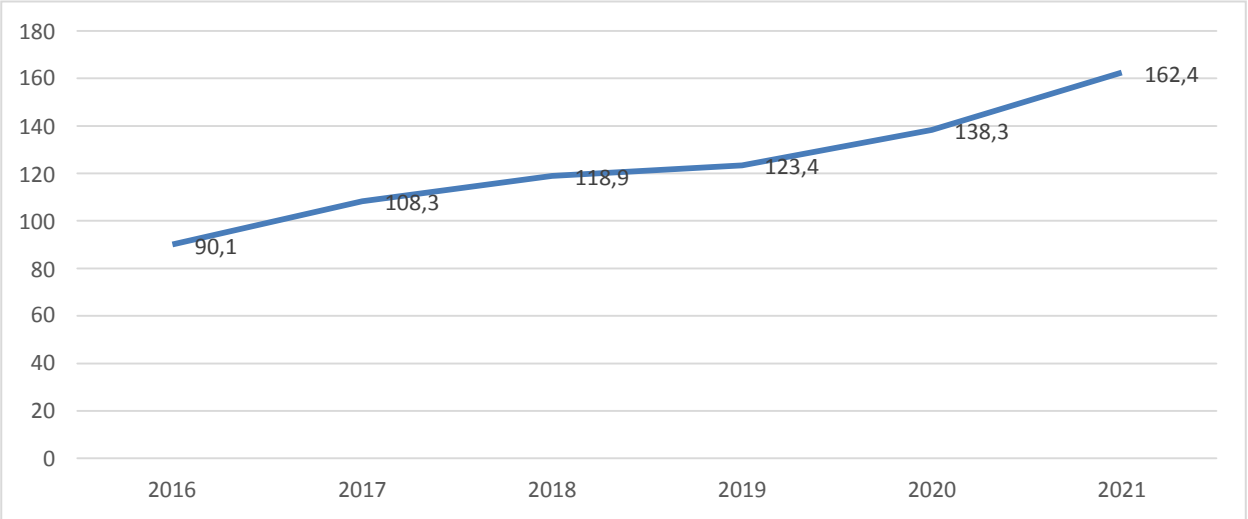

Рис. 2.8. Акцизний податок у структурі державного бюджету України з 2016 по 2021 рік, млрд грн

Джерело: [24]

Динаміка надходжень демонструє щорічний приріст акцизного податку до бюджету країни. З 2016 по 2021 рік загальне зростання до бюджету становить 72,3 млрд грн. з 2020 по 2021 роки спостерігається найбільше зростання у розмірі 24,7 млрд грн. Така динаміка пояснюється наступними факторами:

- внесення до переліку підакцизних товарів пристроїв для тютюнопаління та їх комплектуючі

- зростання обсягів імпортних підакцизних товарів, які реалізуються на території країни.

У порівнянні з податком на додану вартість акцизні податки не відіграють такої великої ролі у формування державного бюджету, однак є незамінними у бюджетних процесах. Світовий досвід організації оподаткування підакцизних товарів свідчить про особливості його організації в кожній окремій країні. Окрім загальновідомих товарів, акцизному оподаткуванню підпадає кава, газовані солодкі напої, шоколад тощо. З огляду на це база оподаткування підакцизних податків може бути значно розширена.

Мито як вид непрямого оподаткування займає найменшу питому вагу у структурі непрямих податків в доходах державного бюджету України. Розмір ввізного мита з 2016 по 2021 рік збільшився на 16,8 млрд грн., однак вивізне мито зросло лише на 0,9 млрд грн. це свідчить про значну залежність доходної частини державного бюджету від імпортних операцій.

Серед основних причин, які гальмують надходження платежів до державного бюджету можна виділити наступні: високий ступінь тінізації економіки, недостатній рівень контролю за експортно-імпортними операціями та міграцією капіталу.

Прямі податки посідають друге місце у структурі доходів державного бюджету України за рівнем фіскальної ефективності. Серед основних варто виділити податок на доходи фізичних осіб та податок на прибуток підприємств. Надходження даних податків зображені на рисунку 2.9.

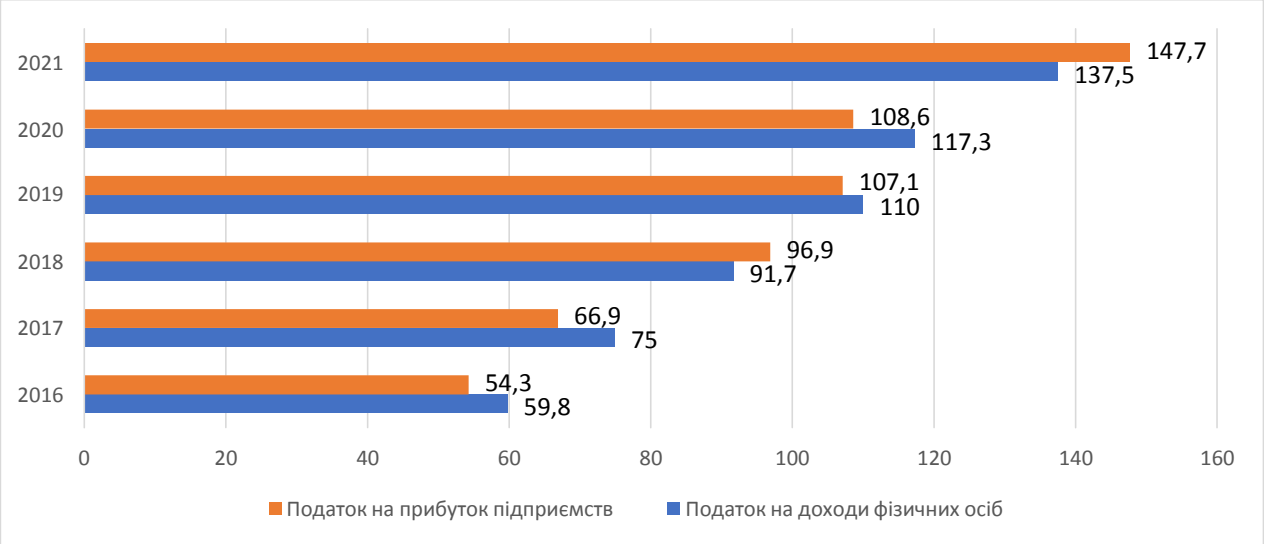

Рис 2.9. Надходження прямих податків у структурі державного бюджету України з 2016 по 2021 р., млрд грн

Джерело: [24]

Протягом періоду, що досліджується, можна побачити, що з 2016 по 2021 роки податок на доходи фізичних осіб зростав швидшими темпами ніж податок на прибуток підприємств. Лише у 2021 році темпи зростання прибуткового оподаткування випередили податок на доходи фізичних осіб на

10,2 млрд грн. Такі тенденції надходжень від прямих податків можуть свідчити про недостатній рівень ділової активності підприємницького кластера економіки, залежність бюджету від доходів фізичних осіб, залежність доходів від рівня соціальних стандартів у межах держави.

Проаналізувавши податки як метод наповнення державного бюджету та мінімізацію дефіциту варто виокремити наступні ознаки:

- значна залежність бюджетних надходжень від податку на додану вартість та акцизних податків від обсягу експортно-імпортних операцій

- напрямі податки мають прямий вплив на рівень активності виробників, оскільки сплачуються на кожному етапі виробництва, здатні впливати на рівень купівельної спроможності споживача

- розглядаючи пряме оподаткування, варто відмітити залежність рівня надходжень податку на доходи фізичних осіб від розміру мінімальної заробітної плати; обсяги надходжень податку на прибуток підприємств прямо залежать від рівня економічного розвитку держави тощо.

Податки як джерело покриття дефіциту державного бюджету можуть виступати ефективним фіскальним інструментом, проте їх зростання у перспективі може спричинити до зростання податкового навантаження на платників податків. Податкове навантаження-це показник, який характеризує ефективність реалізації бюджетно-податкової політики країни. Для детального аналізу розглянемо показники, що характеризують рівень податкового навантаження, відображені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Показники, які характеризують рівень податкового навантаження в Україні з 2015 по 2020 роки

Період	Податкові надходження у зведеному бюджеті, млрд грн	Відрахування в соціальні фонди, млрд грн	Доходи Зведеного бюджету, млрд грн	Податкові надходження у Зведеному бюджеті, %	ВВП, млрд грн	Податкове навантаження, %
2015	507,6	169,9	652	77,85	1979,4	34,23
2016	650,8	111,7	782,7	83,14	2383,2	31,99
2017	828,1	158,9	1016,8	81,45	2982,9	33,09
2018	986,3	202,1	1184,3	83,29	3558,7	33,40

2019	1070,3	241,7	1289,8	82,98	3974,6	33,01
2020	1136,7	281,7	1376,6	82,57	4194,1	33,82

Джерело: [33]

Статистичні дані, відображені в таблиці 2.3 демонструють основні тенденції бюджетної політики України, а саме:

- щорічне зростання доходів зведеного бюджету України, який у своїй структурі містить доходи та видатки всіх бюджетів, що входять до бюджетної системи країни

- розмір податковий надходжень у структурі Зведеного бюджету зростає у порівнянні з кожним наступним періодом у якісному та відносному вираженні

- спостерігається незначне зниження розміру податкових надходжень у 2019-2020 роках на 0,31 млрд грн у зв'язку з коронавірусною інфекцією, яка загальмувала економічний розвиток країни, знизила обсяги експортно-імпортних операцій

- рівень податкового навантаження з 2015 року зазнав незначного зниження, коливається в межах 33,01-33,82%. Можна зробити висновок, що рівень даного показника є граничним з огляду на частку податків у доходах Зведеного бюджету України.

Для подальшого аналізу варто розглянути показники податкової політики, які використовуються для оцінки рівня організації податкової політики на світовому рівні. Рейтингові показники податкової політики України у порівнянні з іншими країнами знайшли відображення в таблиці 2.4.

У порівнянні з зарубіжними країнами Україна відстає за певними видами показників. У рейтингу 2020 року рівень організації податкової політики в України зайняв 65 місце, випередивши лише Польщу.

За ступенем легкості сплати податків Україна знаходиться практично на однаковому рівні з Польщею та Францією. За ступенем податкового навантаження Україна знаходиться на рівні з Росією та Німеччиною.

Таблиця 2.4

Порівняльний рейтинг України та інших держав згідно Paying Taxes 2020 та Best Countries 2019

Країна	Рейтинг в Paying Tax 2020	Оцінка легкості сплати податків	Податкове навантаже-ння,%	Час на звіт та сплату податків, год	Кількість податків	Місце в рейтингу Best Countries 2019
Швейцарія	20	87,7	28,8	63	19	1
США	25	86,8	36,6	175	10	8
Велика Британія	27	86,2	30,6	114	9	5
Норвегія	34	85,1	36,2	79	5	9
Німеччина	46	82,2	48,8	218	9	4
Угорщина	56	80,6	37,9	227	11	47
Росія	58	80,5	46,2	159	9	24
Франція	61	79,2	60,7	139	9	10
Україна	65	78,1	45,2	328	5	65
Польща	77	76,4	40,8	334	7	33

Джерело: [34]

За часом звітування та сплатою податків Україна займає найнижчу позицію-328 годин. ЇЇ випереджає лише Польща, різниця між показниками становить 6 годин. За критерієм кількості податків Україна має найменшу їх кількість-5, таку є позицію займає і Норвегія. Однак, з огляду на загальну статистику чисельності податків в інших країнах, можна зробити висновок, що кількість податків, які наповнюють державний бюджет є достатньо малою. У зарубіжних країнах кількість податків коливається віт 7 до 19.

Тобто можна зробити висновок, що податки є перспективним методом зниження рівня дефіциту державного бюджету України. Проте варто акцентувати увагу не на збільшенні існуючих податків, а на впровадженні нових, прогресивних податкових платежів, зміні підходів до організації податкової політики України. За результатами іноземних рейтингових агентств, Україна посідає 65 місце у рейтингу, що демонструє недосконалі підходи до організації фіскальної політики.

Наступним методом, який активно використовується для покриття дефіциту державного бюджету є використання боргових ресурсів. Практика використання даного методу характеризується широким спектром боргових інструментів, використанням державних запозичень на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Таблиця 2.5

Динаміка державного боргу України з 2016 по 2021 роки

млрд грн

Показники	**Період**					
	2016	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
Державний борг:	1650,8	1833,7	1860,5	1761,4	2259,2	2362,5
Внутрішній	670,6	753,4	761,1	829,5	1000,7	1062,6
Зовнішній	980,2	1080,3	1099,4	931,9	1258,5	1299,9
Гарантований державний борг:	278,9	308,0	308,1	237,0	292,7	309,3
Внутрішній	19,1	13,3	10,3	9,6	32,3	49,0
Зовнішній	259,8	294,7	297,8	227,3	260,4	260,3
Загальна сума державного боргу	1929,7	2141,7	2168,6	1998,3	2551,9	2971,8

Джерело: [35]

Статистичні дані свідчать, що Україна активно використовує боргові зобов'язання для зниження рівня дефіциту державного бюджету. З 2016 по 2021 роки розмір державного боргу зростає, найбільшу частку в його структурі займають зовнішні запозичення, спостерігається зростання гарантованого державного боргу на зовнішньому та внутрішньому ринках боргових капіталів

Боргові зобов'язання разом з іншими методами зменшення дефіциту державного бюджету мають ряд переваг та недоліків, які мають прямий та опосередкований вплив на організацію фінансової політики країни. До позитивних аспектів використання боргових активів варто віднести:

- можливість залучення ресурсів для виконання програм перспективного розвитку суспільства без збільшення дефіциту державного бюджету у поточному бюджетному періоді

- боргові активи дозволяють активізувати інвестиційну активність та пожвавити інвестиційний клімат

-використання внутрішніх інструментів дозволяє вивільнити грошові заощадження населення та активізувати економічні процеси

- боргові відносини дозволяють налагодити взаємодію між країнами, створюють передумови для перерозподілу капіталу в системі міжнародних платіжних систем тощо.

До негативних факторів використання боргових зобов'язань для покриття дефіциту державного бюджету варто віднести:

- зростання дефіциту бюджету у зв'язку з необхідністю обслуговування державного боргу

- необхідність пошуку додаткових джерел фінансування для повернення боргових зобов'язань

- хронічне зростання боргових зобов'язань у перспективі призводить до зростання податкового навантаження

- залежність економіки країни від зовнішнього капіталу[37].

Використання методів зниження частки дефіциту державного бюджету залежить від фінансової політики держави та стратегії її подальшого розвитку. Для подальшого дослідження варто розглянути методи, які використовуються різними країнами світу, визначити такі, що можуть бути імплементовано у вітчизняну практику організації бюджетної політики.

РОЗДІЛ 3
ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

3.1. Зарубіжний досвід оптимізації дефіциту бюджету

Бюджетний дефіцит притаманний практично всім країнам світу. Причинами його виникнення може бути циклічні коливання економіки, неефективна бюджетно-податкова політика, військові заворушення, значний податковий тиск та інше. Однак протягом історичного розвитку країни з високим рівнем розвитку розробили власні підходи щодо управління дефіцитом державного бюджету. Їх аналіз має на меті вибір найбільш оптимальних варіантів для кожної окремо взятої країни. Фінансові правила, які використовуються провідними країнами, можна поділити на наступні групи[39]:

1. Формування збалансованого бюджету. У даному випадку використовується «золоте правило» державних фінансів, тобто формування збалансованої системи бюджетних доходів та видатків, рівень дефіциту державного бюджету не повинен перевищувати:

- обсяг державний інвестицій (така система притаманна для Японії, Німеччини та США)

- обсягів, які розраховані на основі циклічної бюджетної збалансованості (такий метод притаманний для Данії, Нідерландів та Швейцарії)

- встановленого розміру по відношенню до вартості валового внутрішнього продукту (таки підхід характерний для країн Європейського Союзу).

2. Сукупність правил, що стосуються державних запозичень. Серед загальної кількості можна виділити наступні:

- заборона здійснювати запозичення на внутрішньому фінансовому ринку. Тут мова йде про слабо розвинені країни, прикладом яких є Індонезія

- заборона здійснювати запозичення через Центральний банк країни. Це правило притаманне для країни Європейського Союзу, Японії та США.

- обмеження розмірів державного боргу до минулорічних розмірів (Бразилія, Марокко, Єгипет).

3.Резервні та боргові правила. Дана група правил пов'язана із встановленням лімітів державного боргу та формуванням резервних фондів на рівні держави на випадок настання непередбачуваних економічних зрушень чи криз.

Після фінансової кризи, яка сталась у 2007-2008 році, переважна більшість країн окрім Польщі мали від'ємний темп економічного зростання. Це призвело до того, що уряди європейських країн розпочали розробку антикризових програм економічного розвитку та індикаторів економічної безпеки. У зв'язку з цим аналіз дефіциту державного бюджету та стану державний фінансів країн-претендентів до членства у Європейському Союзі проводять у кілька етапів. Перший етап-проведення статистичної оцінки показників дефіцитності державного бюджету станом до і після фінансової кризи 2007-2008 років, відповідність Маастрихтським критеріям. На другому етапі проводиться аналіз співвідношення змінних державного боргу та дефіциту державного бюджету до вартості валового внутрішнього продукту, порівняння отриманих результатів із даними Євростату. На третьому етапі проводиться аналіз рейтингу країни згідно основних позицій-макроекономічні дисбаланси та надмірний дефіцит країни-претендента.

Уряд Італії для впровадження антикризових заходів у борговій сфері здійснив наступні заходи:

- прийняття закону про реалізацію заходів з бюджетної економії на суму 124 млрд євро за рахунок продажу державної нерухомості протягом трьох років

- збільшення пенсійного віку населення до 67 років на термін до 2026 року для забезпечення податкових надходжень до державного бюджету країни

- скасовано соціальний захист на окремі види професій на ринку праці протягом 12 років

- збільшення рівня податкового навантаження на платників податків.

Іспанія для зменшення рівня державного боргу та стабілізації боргового навантаження активізувала механізм концентрації державних цінних паперів на внутрішньому ринку, спровокувала високу активність на ринку нерухомості.

Щодо консолідованого державного боргу, варто відзначити, що серед усіх країн світу лише Німеччині та Нідерландам вдалось знизити темпи зростання боргу. Всі інші країни Європи використовували весь спектр інструментів боргової політики для стабілізації економіки.

В процесі вибору методів мінімізації дефіциту державного бюджету необхідно враховувати наслідки їх впровадження та вплив, який може відобразитись у майбутньому.

3.2. Напрями оптимізації бюджетного дефіциту в Україні

На основі розглянутого досвіду управління дефіцитом державного бюджету провідними країнами світу необхідно провести ряд заходів щодо вдосконалення бюджетної політики України:

1. Розробка середньострокової стратегії управління державним боргом України для досягнення безпечного рівня боргового навантаження з метою зниження дефіциту державного бюджету

2. Підвищення якості планування та прогнозування показників макроекономічного розвитку країни

3. Проведення ефективного боргового моніторингу причин зростання дефіциту державного бюджету та державного боргу

4. Створення механізму реагування та коригування відхилень планових та фактичних показників виконання державного бюджету

5. Модернізація економіки та інституційний розвиток.

Варто пам’ятати, що дефіцит є наслідком незбалансованості державного бюджету країни, яка виникає у результаті неузгодженості доходних та видаткових параметрів бюджетної політики. У зв'язку з цим необхідно забезпечити зміни у процесі планування та виконання основних бюджетних показників. Виконання видаткової частини державного бюджету України передбачає наступні кроки:

- вдосконалення системи прогнозування показників бюджету на наступний рік, використовуючи досвіт країн Європейського простору

- зменшення рівня витрат, основною метою яких є переслідування політичних та популяристських підходів

- недосконалий механізм казначейського виконання бюджету не дозволяє у повній мірі керувати ліквідністю казначейського рахунку, для нього характерний надлишок або дефіцит бюджетних коштів, які впливають на макроекономічну стабільність

- зростання витрат на розвиток економічного сектору. В основі сталого розвитку держави-стійка економіка, здатна реагувати на зміну економічного циклу без вагомих втрат.

З точки зору формування доходної частини державного бюджету України, з метою мінімізації дефіциту державного бюджету необхідно:

1. загальнодержавні податки, які формують доходну частину бюджету залишити без змін. в сучасних умовах будь-яке зростання податкового навантаження матиме негативний вплив на соціально-економічний розвиток

2. у структурі доходів державного бюджету неподаткові надходження займають невисоку частку у порівнянні з податками, однак у перспективі можуть стати джерелом додаткових надходжень. Динаміка неподаткових надходжень у доходах бюджету зображена на рисунку 3.1.

Зважаючи на динаміку власних надходжень бюджетних установ пропонуємо надавати переважну більшість послуг на платній основі. Цей досвід запроваджено у розвинених країнах світу: на платній основі надаються якісні види державних послуг без порушення встановлених термінів згідно

законодавства.

Таблиця 3.1

Неподаткові платежі в доходах державного бюджету України протягом 2016 - 2021 років, млрд грн

Надходження	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Доходи від власності та підприємницької діяльності	51,6	71,5	87,2	114,4	119,1	56
Адміністративні збори та платежі	8	10	18	10,4	9,8	13
Власні надходження бюджетних установ	34,1	35,5	46,7	46,1	67	88,4
Інші неподаткові надходження	10	11	12	16	21,3	18
Всього	103,6	128,6	164,4	186,8	213	175,4

Джерело: [24]

З точки зору використання боргових інструментів для зменшення впливу дефіциту державного бюджету на фінансову політику вважаємо за необхідне дотримання наступних правил [44]:

- використання позикових ресурсів на програми економічного розвитку, окупні інвестиційні проекти або проекти соціального значення з подальшим економічним ефектом

- не використовувати боргові ресурси на поточні державні потреби, зокрема фінансування соціальної сфери

- не використовувати ресурси національного банку для реалізації цінних паперів власної емісії

- встановити граничні розміри використання боргових активів за галузями або економічною класифікацією [45, с. 214]

- зменшити частку зовнішніх запозичень за рахунок розвитку вітчизняного фінансового ринку, забезпечити належний рівень розвитку інструментів залучення боргового капіталу.

Однак, варто відмітити, що вказані рекомендації є доречними у мирний час. За умов воєнного стану, коли зруйнована соціальна та економічна інфраструктура, значні втрати трудового капіталу, руйнування виробничих

зав'язків, неможливо скористатись стандартними методами покриття дефіциту державного бюджету. Саме тому, в сучасних реаліях, найбільш дієвим є використання боргових коштів, які можна отримати від фізичних, юридичних осіб та міжнародних організацій.

На разі актуальною є розробка подальшої стратегії управління дефіцитом державного бюджету із застосуванням політики бюджетної економії щоб послабити подальші наслідки боргової залежності держави.

ВИСНОВКИ

В процесі дослідження було поглиблено теоретичні засади дефіциту бюджету, досліджено основні тенденції у сфері бюджетного дефіциту та оцінено його динаміку. В роботі було виокремлено наступні висновки:

1. Визначено, що під бюджетним дефіцитом розуміють збільшення витрат над доходами за певний проміжок часу. Для громадян він має непряме значення, але населення долучається до його повернення шляхом сплати податків. Він є одним з головних чинників інфляційних процесів, адже усі джерела фінансування дефіциту бюджету в довгостроковій перспективі є інфляційними. Разом з тим він є наслідком надмірних державних витрат та обмеженості фінансових можливостей держави на основі мобілізації необхідних доходів, а також циклічних спадів в економіці.

2. В процесі дослідження видів бюджетного дефіциту згруповано його окремі види. До таких видів можна віднести: фактичний дефіцит , який складається на основі впливу дискреційної бюджетно-податкової політики та циклічних коливань в економіці; циклічний (результат недонадходження бюджетних доходів внаслідок циклічних коливань в економіці); структурний (являє собою різницю між федеральними доходами та базовому рівні безробіття). Щодо фінансування дефіциту із державного боргу відокремлюють операційний та первинний.

Разом з тим його класифікують за такими класифікаційними ознаками: за формами прояву (відкритий, прихований), за терміном дії (тимчасовий, стійкий), за місцем виникнення (зовнішній і внутрішній) та за напрямками фінансування (активний, пасивний).

3. В процесі здійснення аналізу було виявлено, що дефіцит як економічне явище не має однозначного ставлення. У короткостроковому періоді дефіцит державного бюджету може сприяти подальшому розвитку пріоритетних напрямів задоволення потреб держави та суспільства. Однак, якщо дефіцит має хронічний характер та схильний до щорічного зростання,

це може мати негативні наслідки на всіх рівнях життєдіяльності країни. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання пошуків джерел покриття дефіциту державного бюджету, які дали б змогу вирівняти бюджетні диспропорції та створити передумови для їх подальшої гармонізації.

Наразі, як показує аналіз видатків у структурі бюджету найбільше їх припадає на фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення (у 2021 р. + 187,9 млрд грн). Витрати на охорону здоров'я зросли на 0,5 млрд грн. Найбільший приріст бюджетного фінансування спостерігається у сфері житлово-комунального господарства (ЖКГ) -3,8 млрд грн. це зумовлено значними пошкодженнями житлового фонду, об'єктів інфраструктури та інше.

Протягом 2020-2021 років фінансування економічної діяльності відбувалось швидшими темпами у порівнянні з попередніми періодами. З 2019 по 2020 роки фінансування зросло на 96,5 млрд грн.

4. Проаналізовано, що у світовій практиці використовують різноманітні методи покриття дефіциту державного бюджету. Вибір цих методів залежить від рівня економічного розвитку країни, науково-технічного прогресу, фінансової стратегії розвитку країни. Існує група методів, що використовуються у цій практиці. До основних методів відносять: кошти, отримані у процесі приватизації державного майна; зростання рівня податкових надходжень до державного бюджету країни; залучення боргових фінансових активів у формі державних запозичень як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

В Україні на основі проведеного аналізу виявлено наступні методи покриття дефіциту державного бюджету: податковий метод, надходження від якого становлять 80%. В свою чергу у структурі податків переважає група непрямих податків-податку на додану вартість та акцизних податків (універсальних та специфічних акцизів). Тому варто дослідити їх вплив на

формування доходів державного бюджету країни з метою пошуку додаткових джерел фінансування бюджетних витрат та зменшення дефіциту.

Активно використовується метод використання боргових ресурсів. Практика використання даного методу характеризується широким спектром боргових інструментів, використанням державних запозичень на внутрішньому та зовнішньому ринках. Статистичні дані свідчать, що Україна активно використовує боргові зобов'язання для зниження рівня дефіциту державного бюджету. З 2016 по 2021 роки розмір державного боргу зростає, найбільшу частку в його структурі займають зовнішні запозичення, спостерігається зростання гарантованого державного боргу на зовнішньому та внутрішньому ринках боргових капіталів

5. На основі розглянутого зарубіжного досвіду управління дефіцитом державного бюджету необхідно провести ряд заходів щодо вдосконалення бюджетної політики України. До таких заходів відносимо: розробку середньострокової стратегії управління державним боргом України для досягнення безпечного рівня боргового навантаження з метою зниження дефіциту державного бюджету; підвищення якості планування та прогнозування показників макроекономічного розвитку країни; проведення ефективного боргового моніторингу причин зростання дефіциту державного бюджету та державного боргу; створення механізму реагування та коригування відхилень планових та фактичних показників виконання державного бюджету; модернізацію економіки та інституційний розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. А.Г. Милейковского и И.М. Осадчей / М.: Прогресс, 1978. С. 494.

2. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті (теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / *Володимир Андрущенко. Львів: Каменяр, 2018*. С. 303.

3. Бюджетна система [Текст]: підручник / В. В. Бабіченко [та ін.] / за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. К.: Центр учбов. л-ри; Тернопіль: Екон. думка, 2016. 871 с.

4. Бюджетна система: підруч. / за ред. С.І. Юрія, В.Г. Дем'янишина, О.П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 624 с.

5. Зайчикова В.В. Удосконалення бюджетного законодавства в контексті європейського досвіду скорочення дефіциту бюджету / *В.В. Зайчикова // Фінанси України. 2011. № 5*. С. 56-68.

6. Паславський А. Р Оцінка впливу бюджетного дефіциту на економіку країни. *зб. тез доп. XI Веукр. наук.-практ. студ. конф. ТНЕУ, 2017*. С. 93-94.

7. Грубляк О., Холявко Н., Жаворонок А. Оцінка ефективності управління дефіцитом державного бюджету України : науковий журнал / *Нац. університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів: Національний університет «Чернігівська політехніка», 2020. № 3(23)*. с.120-129

8. Каліновський Р. О. Вплив бюджетного дефіциту на реалізацію стабілізаційної політики держави. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2018. № 1*. С. 27– 32.

9. Колісник О.О. Управління бюджетним дефіцитом / О.О.Колісник // *Світ фінансів. 2020. Вип. 3-4 (4-5)*. С. 102-110.

10. Адонін С.В. Особливості дефіциту державного бюджету України на сучасному етапі / С. В. Адонін, В. А. Ізюмська // *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. Серія Економіка і менеджмент. 2016. № 19. 108–111с.

11. Машко А. І. Дефіцит державного бюджету: причини, наслідки та управління URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream.pdf (дата звернення 5.09.202)

12. Сіташ Т. Д. Управління бюджетним дефіцитом / Т. Д. Сіташ // *Економіка та держава. 2015. № 2.* С. 43-46.

13. Сидор Г. В., Ткачик О. Г. Дефіцит державного бюджету України. *Науковий вісник ІФНТУНГ. 2019. № 1 (19).* с.117-123

14. Кравченко Віктор Петрович, Кравченко Наталія Вікторівна Дефіцит державного бюджету України, негативні наслідки та шляхи URL: http:// https://webcache.googleusercontent.pdf (дата звернення 07.09.2022)

15. Чуркіна І. Є. Еволюція наукових концепцій щодо проблематики бюджетної системи. *Вісник соціально-економічних досліджень. 2016 рік. випуск 2 (53)* с.164-172

16. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку: [монографія] / В.М. Геєць. К.: [б. в.], 2018. 735 с.

17. Бюджетний Кодекс України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws (дата звернення 07.09.2022)

18. Миськів Г. Бюджетна система: теоретичні та практичні аспекти (у схемах і таблицях) : навчальний посібник. Львів: Растр-7, 2020. 272 с.

19. Самсонова К. В. Бюджетний дефіцит в Україні та проблеми його фінансування URL: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_10_3/stat_10_3/76.pdf (дата звернення 05.09.2022)

20. Зубенко В. В. Сучасна бюджетна система: правила та процедури: Навчальний посібник ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження». К., 2017. 184 с.

21. Дефіцит державного бюджету України. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/ (дата звернення 10.09.2022).

22. Щетинін А.І., Ульянова Л.П., Чайка Ю.М. Дефіцит державного бюджету і державний борг України: сучасний стан та підходи до його покращення. *Економічний простір.* 2022. №179. URL: http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1079/1040 (дата звернення 10.09.2022)

23. Коментар про поточний стан та перспективи економіки. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-pro-potochniy-stan-ta-perspektivi-ekonomiki-ukrayini (дата звернення 10.09.2022)

24. Бюджет України 2021: статистичний збірник. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf (дата звернення 14.09.2022).

25. Шкодіна І.В., Зеленько О.О. Бюджетна політика та її вплив в економіці України. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2021. №13. URL: https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/17541/16113 (дата звернення 14.09.2022)

26. Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARSCoV-2, та її наслідками. Офіційний сайт Міністерство фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/data_and_analytics-433 (дата звернення 14.09.2022)

27. Онищук І. Виконання видатків місцевих бюджеті за чотири місяці 2022 року. Шведсько-Український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні». URL: http://surl.li/eebtg (дата звернення 14.09.2022)

28. :Жалдак Г.П., Красовська М.Р. Процеси приватизації та розвиток економіки України. *Економіка та держава.* 2020. №11. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/11_2020/20.pdf (дата звернення 14.09.2022)

29. Скиба М.В. "Приватизація як інструмент структурного перетворення в економіці України: поняття, основні проблеми та шляхи ікси вирішення". *Економіка та управління підприємствами та національним*

господарством. 2018. Вип. 1, С. 125—133.

30. Дохід від приватизації українських підприємств. Офіційний сайт Фонду державного майна України. URL: https://privatization.gov.ua/product$category/success_stories/ (дата звернення 15.09.2022)

31. Слатвінська М. О. Аналіз фіскальної ефективності та регулюючої функції податку на додану вартість. Приазовський економічний вісник. 2018. № 1(06). URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/1_06_uk/29.pdf (дата звернення 15.09.2022).

32. Дубовик О., Касса А. Вектори підвищення фіскальної ефективності ПДВ. Галицький економічний вісник. 2019. №5. URL: https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/60/756.pdf (дата звернення 15.09.20220).

33. Гончарова Р.А. Аналіз податкового навантаження в системі оцінювання якості податкової політики держави. Вісник СумДУ. *Серія «Економіка». 2021. №3.* URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/86774 (дата звернення 16.09.2022)

34. Рейтинг країн згідно Paying Taxes 2020 та Best Countries 2019 URL: https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020/overall-ranking-and-data-tables.html (дата звернення 16.09.2022)

35. Штефан Л.Б. Аналіз бюджетного дефіциту в Україні та його соціально-економічні наслідки. Економіка та суспільство. 2022. №41. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1573/1514 (дата звернення 18.09.2022)

36. Грубляк О., Холявко Н., Жаворонок А. Оцінка ефективності управління дефіцитом державного бюджету України. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2020. № 3 (23). С. 130–141. URLhttp://ppeu.stu.cn.ua/article/download/224551/224780/509239 (дата звернення 18.09.2022)

37. Дмитрів В. І. Ризики дефіциту державного бюджету для економіки

країни. *Вісник ХНТУ*. 2020. № 3(74). С. 165–170. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/riziki-defitsitu-derzhavnogo-byudzhetu-dlya-ekonomiki-krayini/viewer (дата звернення 18.09.2022)

38. Мацедонська Н.В. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 3. URL: http://global-national.in.ua/archive/3-2015/151.pdf (дата звернення 20.09.2022)

39. Кробинець Г.В., Коляда Т.А. Управління бюджетним дефіцитом: вітчизняна практика та найкращий зарубіжний досвід. Економіка і суспільство. 2018. Випуск 18. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/18_ukr/18.pdf (дата звернення 20.09.2022)

40. Дем'янишин В. Бюджетний дефіцит та його вплив на кризову ситуацію в Україні. *Вісник Тернопільського державного економічного університету*. 2015. № 5. С. 120–123.

41. Фатюха Н.Г., Мануковська В.В. Оцінка рівня бюджетної безпеки України. *Ефективна економіка.* 2021. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/97.pdf (дата звернення 25.09.2022)

42. Лисяк Л.В., Журавель М.О. Бюджетна політика як інструмент забезпечення фінансової безпеки України. *Modern Economics*. 2018. №9. С. 53-59.

43. Дахнова О.Є., Гнідь М.В. Прогнозування рівня бюджетної безпеки України. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 31. С. 620-624.

44. Янів Л.М., Зінченко О.А. Проблеми дефіциту державного бюджету України та шляхи їх розв'язання. Вісник Дніпропетровського університету. 2016. Випуск 6. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fmecon/program_5e4b90608e012.pdf (дата звернення 26.09.2022)

45. Ситник Н. С., Беднарчук В. В. Бюджетний дефіцит та його

особливості. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 5. С. 212–216.

ВІДГУК

на кваліфікаційну роботу

здобувача вищої освіти Державного податкового університету

Яворського Романа Вікторовича

(прізвище, ім'я, по батькові)

«Бюджетний дефіцит: причини,види та шляхи оптимізації»

Обсяг виконаної роботи Випускна кваліфікаційна (проєкт) робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 54 сторінки . Робота містить, 6 таблиць, 20 рисунків та налічує 45 джерел літератури.

Загальна характеристика. В роботі на достатньому рівні обґрунтовано актуальність теми. Чітко визначенні об'єкт і предмет дослідження. Зміст роботи добре структуровано. В дипломній роботі досліджено економічний зміст поняття дефіциту бюджету та причини його виникнення; розглянуто види дефіциту державного бюджету; проаналізовано динаміку дефіциту Державного бюджету України; оцінено вплив джерел покриття дефіциту державного бюджету;обґрунтувано шляхи оптимізації дефіциту державного бюджету в Україні.

Наукове і практичне значення роботи. Практичне значення одержаних результатів полягає у визначені напрямів оптимізації дефіциту державного бюджету в Україні.

Оцінка роботи здобувача вищої освіти Яворський Р. В. здатний до аналітичної роботи, сумлінно ставився до написання дослідження. Апробація результатів роботи здійснена шляхом публікації тезисів на III Міжнародній науково-практичній конференції «Sscientific research in the modern world» у 2022 році.За змістом і оформленням робота виконана згідно методичних вказівок. Рекомендується до захисту з оцінкою добре (40 балів).

Керівник дипломної роботи_к. е. н., доцент _____М.Д.Бедринець

«__21_ » ____01_____2023 р.

Висновок кафедри про кваліфікаційну (проєкт) роботу

Випускна кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти

Яворського Романа Вікторовича

(прізвище, ініціали)

після попереднього захисту розглянута на засіданні кафедри, протокол від «23» 01 2023 № 9 допущена/не допущена до захисту на екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри публічних фінансів Тетяна КОЛЯДА

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу

здобувача вищої освіти Державного податкового університету

Яворського Романа Вікторовича

(прізвище, ім'я, по батькові)

«Бюджетний дефіцит: причини,види та шляхи оптимізації»

(назва теми)

Актуальність теми: загальновідомо, що однією із найактуальніших проблем України є хронічний дефіцит державного бюджету. Переважна більшість країн світу на сьогодні мають дефіцитний стан державного бюджету. В Україні він набув хронічного характеру, що і визначає певну актуальність проведеного дослідження.

Наукова новизна – в роботі проведено аналіз причин виникнення дефіциту бюджету. Обґрунтовано шляхи оптимізації дефіциту державного бюджету в Україні.

Якість проведеного аналізу проблеми, текстового та табличного матеріалу: в процесі дослідження було поглиблено теоретичні засади дефіциту бюджету, досліджено основні тенденції у сфері бюджетного дефіциту та оцінено його динаміку. Робота вдало ілюстрована.

Обґрунтованість пропозиції і висновків та їх практична цінність у роботі підприємства, установи, організації, МФУ України: в роботі розроблено ряд шляхів оптимізації дефіциту державного бюджету України. До таких заходів відносимо: розробку середньострокової стратегії управління державним боргом України для досягнення безпечного рівня боргового навантаження з метою зниження дефіциту державного бюджету; створення механізму реагування та коригування відхилень планових та фактичних показників виконання державного бюджету; модернізацію економіки та інституційний розвиток.

Наявність недоліків: серйозних недоліків не виявлено, є стилістичні помилки.

Загальний висновок і оцінка роботи: Загалом, кваліфікаційна робота Яворського Р.В. є актуальною, матеріал викладено в повному обсязі, отримані результати є науково обґрунтованими, що свідчать про високий ступінь професійної підготовки її автора, робота рекомендується до захисту та заслуговує на позитивну оцінку.

Рецензент:

к.е.н., доцент, доцент кафедри
менеджменту, фінансів та бізнес-адміністрування
Міжнародного європейського університету Оксана ЛІСНІЧУК

«24» січня 2023 р.

ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС
ЗАСВІДЧУЮ КАТЕРИНА В.Е.
ДИРЕКТОР ДЕПАРТАМЕНТУ
КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ